

SKAS

4 2016

ASUTUSINVENTOINNIN TULOKSIA KAAKKOIS-SUOMESTA |
STRATIGRAFIAA MANKBYN KYLÄTONTILLA | RAUTAKAUTTA MUSEOISSA

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

SKAS-lehti välittää tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan artikkeleita, kirja- ym. arvosteluja ja muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja. Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan sähköpostitse liitetiedostoina Microsoft Word- tai rtf- tiedostomuotoon tallennettuina ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Pitkiin artikkeleihin liitetään alle 100 sanan englanninkielinen abstrakti.

Värikuvat toimitetaan päätoimittajalle JPG- tai TIFF-tiedostomuodossa ja kuvien koko tulisi olla vähintään n. 15 x 10 cm resoluutiolla 300 ppi (1800 x 1200 pikseliä).

Julkaisija:

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.
Osoite: C/O Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto.

Päätoimittaja:

Dos. Georg Haggrén
Parrukuja 9 B 26, 02620 Espoo
Puh. 040-771 5640
georg.haggren@helsinki.fi

Toimittajat:

Eva Ahl-Waris
eva.ahlwaris@gmail.com
Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi
Maija Holappa (taitto)
maija.holappa@gmail.com
Tarja Knuutinen
tarja.knuutinen@helsinki.fi
Juha Ruohonen
jukaru@utu.fi

Kannen ja seuran logon suunnittelu:

Mikael Nyholm

Toimituskunta:

Terhi Mikkola
termikkola@gmail.com
Marianna Niukkanen
marianna.niukkanen@museovirasto.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen
justaa@utu.fi
Tanja Ratilainen
tanrat@utu.fi
Timo Ylimaunu
timo.ylimaunu@oulu.fi

Abstraktien kieliasun tarkistus:

Rodger Juntunen

skas-lehti@skas.fi

Kannen kuva: Tiluskartta Virolahden Koivuniemen kylän maista vuodelta 1806. Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen arkisto.

Pääkirjoitus

- 2 Quo vadis? Mihin olet matkalla,
arkeologia?
Georg Haggrén

Tutkimuksia

- 3 Kylätontti-inventointi Kaakkois-Suomessa
– Tuloksia, metodeja ja hallinnollisia kysymyksiä
*Tuuli Heinonen, Tarja Knuutinen &
Teemu Mökkönen*

Hämeen linnan seminaari 2016

- 27 Seitsemän vuotta ohuita kerroksia –
Mankbyn kylätontin kaivaus- ja dokumentointimenetelmät
Maija Holappa

Ajankohtaista

- 31 Medieval Europe Research Community
Maastrichtin EAA:ssa – 25 vuotta Eurooppalaista keskiajan arkeologiaa yli rajojen
Tuuli Heinonen
- 35 Kansainvälistä linnatutkimusta ja kauniita
linnamaisemia Rheinland-Pfaltzissa
Elina Terävä

Näyttelyarvosteluja

- 40 Näkökulmia Pirkanmaan rautakauteen –
Birckala 1017-näyttely Vapriikissa
Tuuli Heinonen

- 43 Vikingar i Stockholm – Några intryck från
besök i utställningar
Eva Ahl-Waris

Kirja-arvosteluja

- 46 Vantaan keskiaikaa – kaikille
Maija Holappa
- 48 Tuore teos keskiajan ja renessanssin
Kalmarista
Georg Haggrén

Jäsenistölle

- 50 Kutsu Hämeen linnan syysseminaariin
- 50 Kutsu SKAS:n syyskokoukseen

PÄÄKIRJOITUS

QUO VADIS? MIHIN OLET MATKALLA, ARKEOLOGIA?

Helsingin yliopistossa iso pyörä pyörii, mutta minne se vie arkeologiaa? Museo-esineeksi? Kulttuurin tutkimuksen alaviitteeksi? Vai moderniksi ja entistä monipuolisemmaksi tieteenalaksi? Yliopistojen tutkintorakenteet uudistuvat ja pienet humanistiset aineet uhkaavat jäädä marginaaliin.

Vuonna 2017 Helsingin yliopistossa uudet opiskelijat hakevat arkeologian, taidehistorian tai vaikkapa Aasian tutkimuksen sijaan ”kulttuurien tutkimuksen kandiohjelmiaan”. Alussa tarjolla on laaja-alaista opetusta kulttuurintutkimuksen piiristä. Valinnat kohti ainekokonaisuuksia tehdään vasta ensimmäisen yliopistovuoden keväänä.

Kandiohjelma kestää kolme vuotta, ja sen jälkeen voi hakea kaksivuotiseen maisteriohjelmaan. Vasta silloin erikoistutaan omaan alaan. Melkoinen haaste arkeologiassa, ehkä vielä isompi vieraisissa kielissä. Järjestelmä tuottaa tiedonetsimiseen harjaantuneita monialataitajia, mutta miten on tulevien kandien ja maisterien substanssiosaamisen laita? Kiire tulee, jos haluaa oman alan kokemusta ja tukevan pohjan.

Perinteisten oppiaineiden hämärtyminen yltää perusopintoja pidemmälle. Yliopiston laitoksen nimi Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos on hankalan pitkä ja tuntuu arkeologin näkökulmasta maailmoja syleilevältä. Jatkossa arkeologia jää vielä pienempään sivuosaan. Vuodenvaihteessa laitokset katoavat, oppiaineet jäävät

historiaan ja tilalle tulee Kulttuurien osasto. Lyhyt, ytimekäs ja hyvin avara nimi. Lyhennettynä siitä voisi tulla K-osasto?

Kansainvälisellä kentällä liikkua on tähän asti ollut yksinkertaisinta ilmoittaa omaksi affiliaatioksi: Archaeology, University of Helsinki. Jatkossa menee sormi suuhun, miten pitäisi määritellä oma akateeminen taustaorganisaatio. Department of Cultures? Kuulostaisi hyvältä, jos olisin EU-virkamies. Kulttuurin asiantuntija näyttää lähes yhtä vakuuttavalta kuin politiikan asiantuntija. Minkä kulttuurin? Kenen politiikan? Lienee parasta pitäytyä vanhassa ja ytimekkäässä Archaeologyssa, joka mahtuu jokaiseen nimikylttiin. Silloin ei kukaan ainakaan sekoita arkeologia kulttuurintuottajaan tai elokuvantutkijaan. Vai ehkä sittenkin Special advisor in Cultural Studies? Kateeksi käy Oulua ja Turkuja, joissa tilanne ei näytä yhtä sekavalta.

Kuluva 2010-luku on yliopistoissa ollut muutosten aikaa. Monesti tuntuu siltä, että kehittämistä tehdään kehittämisen vuoksi ja innovaatioita tai visioita luonnostellaan pupugeneraattorin nappia painamalla. Istuvalla hallituksella on visio ja muulla ei ole väliä. Herää kysymys mihin ovat kadonneet pitkäjänteinen tutkimus, substanssin hallintaan perustuva asiantuntemus ja niiden arvostus.

Kandi- ja maisteriohjelmien osalta paljon on yhä auki. Toivottavasti ohjelmat ja niiden sisältö kiteytyvät eikä arkeologia katoa osaksi kulttuurista taustasäteilyä. ♦

KYLÄTONTTI-INVENTOINTI KAAKKOIS-SUOMESSA

TULOKSIA, METODEJA JA HALLINNOLLISIA KYSYMYKSIÄ

ABSTRACT

Surveying historical settlement in Virolahti, Southeastern Finland – Reviewing methods and results.

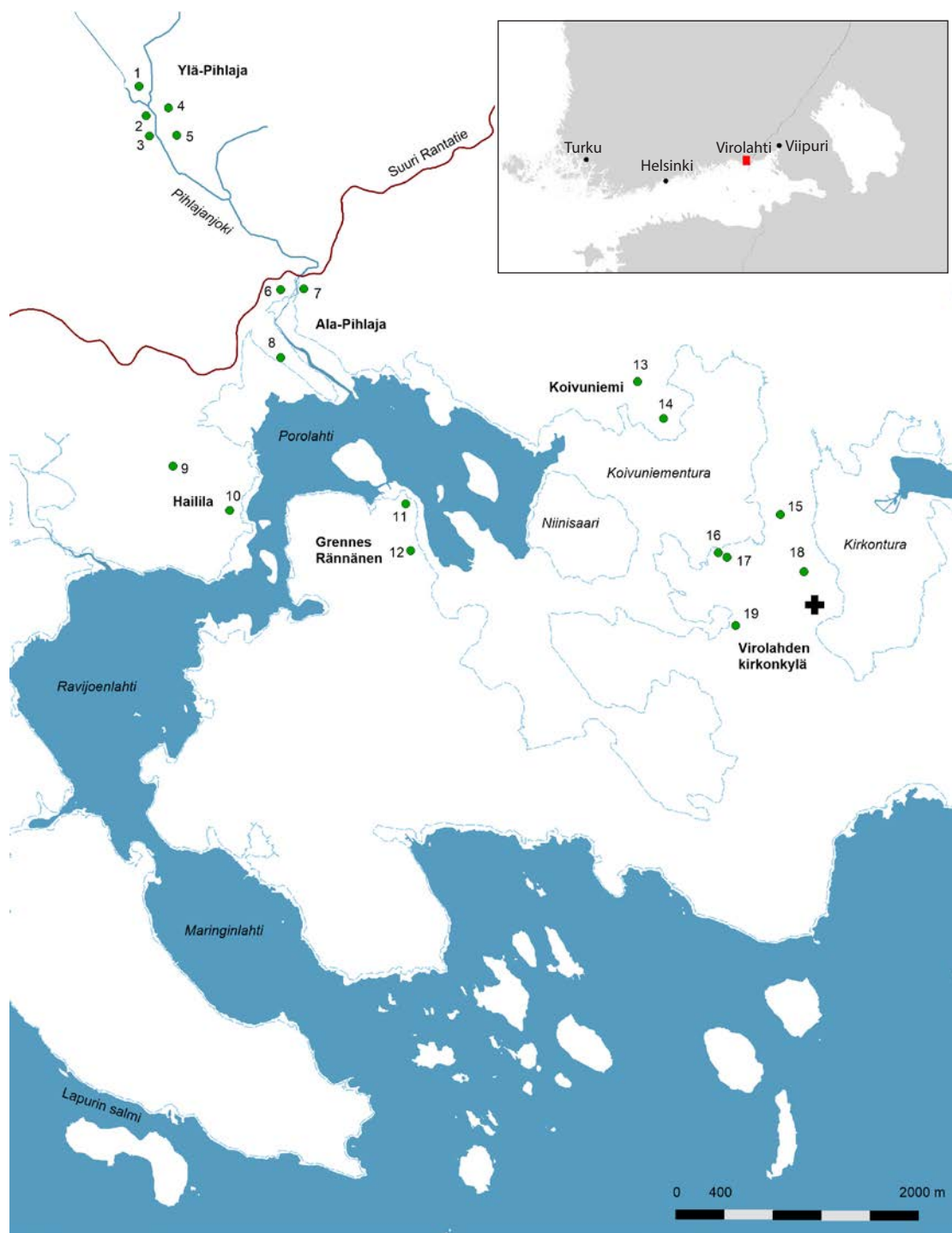
In 2007 and 2008, two separate field surveys focusing on rural sites from a historical period were done in Virolahti, southeastern Finland. The two surveys resulted in very different results in both the number of located sites and structures and the amount of object finds. Behind these results were methodological differences, as the survey done by the study group for historical archaeology in the University of Helsinki focused first on intensive field work based on analyzing the landscape and different historical sources, and the survey done by the National Board of Antiquities was based mainly on analyzing the historical maps of the 19th century. This article presents the results from the field survey done by the University of Helsinki, and compares the results to those of the other survey. The different methods behind these results are analyzed, and the differences between the treatment of the survey results in the ancient monuments administration are discussed.

TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET

Helsingin yliopiston historiallisen ajan arkeologian opintopiiri¹ teki vuosina 2007 ja 2008 muinaisjäännösinventoinnin Virolahden Porolahden ympäristössä Kaakkois-Suomessa (Kuva 1). Tutkimuksen tavoitteena oli löytää alueelta jälkiä aiemmin huonosti tunnetuista rautakautisesta ja keskiaikaisesta asutuksesta.

Tutkimuskohteena Virolahti on haastava, sillä käytettävissä oleva historiallinen kartta-aineisto on huomattavan nuorta, käytännössä vasta 1800-luvulta. Siten tutkimuksen alkuasetelma poikkesi suuresti Länsi- ja Etelä-Suomesta, joiden alueelta on olemassa runsaammin kartta-aineistoa jo 1600-luvulta alkaen. Koska Virolahdella karttoja oli käytettävissä niukasti, oli maastotyöskentelyllä keskeisin rooli tutkimuksessa.

Kenttätöissä etsittiin rautakautisia ja keskiaikaisia kohteita noin kymmenen neliökilometrin alueelta. Tutkimus toteutettiin kolmena erillisenä maastotyöjaksona kevään 2007 ja kevään 2008 välisenä aikana ajankohtina, jolloin pellot olivat kynnetyinä. Työ tehtiin keskimäärin kymmenen hengen voimin, yhteensä yhdeksässä vuorokaudessa.² Tämän artikkelin tavoitteena on esitellä löydetty kohteet ja verrata opintopiirin inventoinnin tuloksia toiseen alueella samaan aikaan eri lähtökohdista toteutettuun historiallisen ajan

Kuva 1. Historiallisen ajan arkeologian opintopiirin inventointialue Virolahdella. Karttaan merkitty katkoviiva 2,0 m mpy vastaa rautakauden lopun rantaviivaa. Inventoinnissa paikallistetut 1800-lukua vanhemmat kohteet: 1. Ylä-Pihlajan nuorisoseura, 2. Harjula Tenttula, 3. Heijari NW-pelto, 4. Peltola, 5. Haaja, 6. Pihlajatien ja Museotien risteys, 7. Kujala, 8. Niemi, 9. Kantaniitty, 10. Hailila, 11. Mäkelä, 12. Hietala, 13. Koivuniemi 2, 14. Koivuniemi 1, 15. Kirkonkylä Kirkonturan länsipuoli, 16. Kartanonpelto 1, 17. Kartanonpelto 2, 18. Kirkon pohjoispuolen pelto-rinne, 19. Mäki. Kartta T. Knuutinen.

kyläinventointiin. Lisäksi artikkelissa tarkastellaan historiallisen ajan asuinpaikkakohteiden asemaa ja käsittelyä muinaisjäännöshalinnossa ja -rekisterissä Virolahden tulosten kautta.

Verrattuna vuosina 2007–2008 tehtyjen kenttätöiden aikaiseen tilanteeseen on eri puolilla Suomea tehty viimeisen kymmenen vuoden aikana runsaasti historiallisen ajan inventointeja. Artikkelissa onkin voitu huomioida lisääntynyt tietomäärä myös Virolahden aineistoja arvioidessa.

VIROLAHTI RAUTAKAUDEN LOPUSSA JA HISTORIAALLISEN AJAN ALUSSA

Suomen kaakkoisosan rautakauden ja keskiajan asutushistoria tunnetaan huonosti. Virolahden ja Haminan saaristosta tunnetaan joitakin rautakauden lopulle ajoittuvia hautauksia³, mutta Manner-Kymenlaaksosta, karkeasti ottaen Ensimmäisen Salpausselän eteläpuoleiselta alueelta, rautakauden lopun löydöt kuitenkin puuttuvat lähes täysin. Muutamat rautakautiset löydöt⁴ ja siitepölyanalyysit⁵ viittaavat kuitenkin siihen, että kyseessä on todennäköisesti vain tutkimuksen puutteesta johtuva harha.

Virolahden varhaishistoriasta tiedetään vähän. Alueelle oletetaan saapuneen ruotsalaista uudisasutusta kapealle kaistaleelle merenrannan tuntumaan 1200-luvun lopulla, mutta nimistöhistorian perusteella alueen jokivarsilla on ollut jo vanhempaa kielitaustaltaan suomalaista asutusta. Suomalaisasutuksen alkuperästä ei ole varmoja tietoja. Keskiajan ruotsalaista uudisasutusta edeltävää asutuskehitystä on Kymenlaaksossa kuitenkin hahmoteltu siten, että 1000-luvulla sisämaahan Kymenlaakson luoteisosaan levisi asutusta Hämeestä⁶, kun taas idempänä Etelä-Karjalassa samanaikainen asutuskuva on selkeästi itäiseen karjalaiseen kulttuuripiiriin

kuuluvaa⁷. Näiltä alueilta asutuksen oletetaan levinneen seuraavina vuosisatoina rannikolle. Myöhemmin 1300-luvulla Virolahdelle tuli suomenkielistä uudisasutusta etenkin Lappeen, Taipaleen ja Jääskensuunnalta.⁸ Nimistön perusteella asutuksella on juuria myös Varsinais-Suomessa.⁹ Tähän voi viitata myös Pitkäpaaden Essaaresta löydetty, vuoden 900 vaiheille ajoittuva hautaus, jonka on oletettu kuuluneen paikalliselle tai länsisuomalaiselle miehelle.¹⁰

Niukkojen arkeologisten löytöjen valossa Kymenlaakson suomalaisen asutuksen tarkat juuret ja ikä ovat kuitenkin tuntemattomia, ja kaiken kaikkiaan alueen asutuksen on oletettu olleen vähälukuista ennen 1300-lukua.¹¹ Ilmeisesti Virolahdelle keskiajan alussa muuttanut ruotsinkielinen väestö sulautui keskiajan kuluessa alueen suomenkieliseen väestöön, sillä vuoden 1551 maakirjasta löytyy enää kuusi kylää, joiden nimistö on ruotsinkielistä.¹² Toisaalta myös sellaisissa kylissä, joiden nimi oli suomenkielinen, esiintyi vielä tällöin ja myöhemminkin ruotsalaisperäisiä henkilö- ja paikannimiä.¹³ Verotuksellisesti Virolahden alueella noudatettiin Uudenmaan tavoin ruotsalaista eli Helsinglannin oikeutta.¹⁴

Ennen opintopiiriin inventointia kivisakasti ja Lapurin 1200-luvulle ajoittuva hylky olivat ainoat keskiaikaan ajoittuvat tunnetut konkreettiset jäännökset Virolahdella.¹⁵ Aiemmassa tutkimuksessa sakasti on ajoitettu 1300-luvun loppuun tai 1400-luvulle¹⁶ – myöhemmässä vasta 1500-luvun alkupuolelle¹⁷. Virolahden seurakunta on kuitenkin sakastia huomattavasti vanhempi. Se on oletettavasti perustettu 1200- ja 1300-lukujen taitteessa¹⁸.

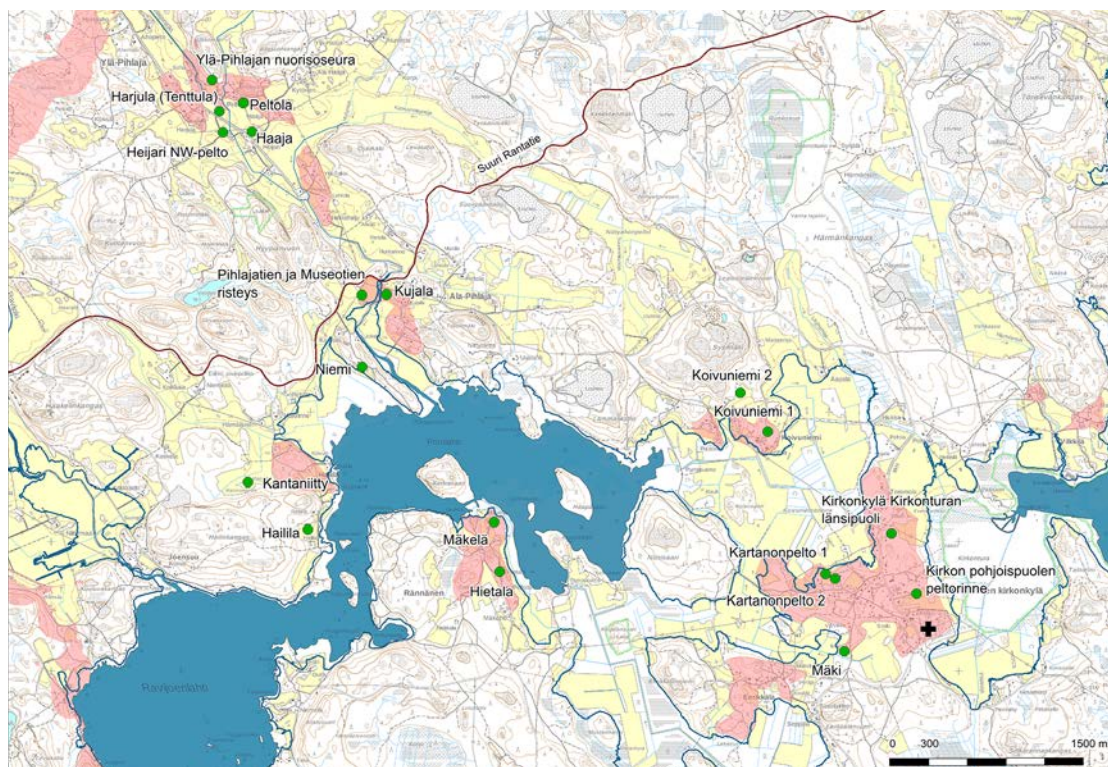
Virolahti mainitaan kirjallisissa lähteissä ensimmäisen kerran vuonna 1336.¹⁹ Kyseisessä asiakirjassa annetaan Tallinnan porvarille lupa käydä kauppaa kolmessa Viipurin linnaläänin kauppapaikassa: Viipurissa, Vi-

rolahdella ja Vehkalahdella. Näistä paikoista käytetään termiä *civitas*, millä tarkoitetaan yleensä kaupunkia, mutta joskus myös paikkaa jolla on erityisiä kaupallisia ja hallinnollisia tehtäviä. Virolahden osalta asiakirja viittaa mahdollisesti 1300-luvun lopulla rälssille kuuluneeseen Munkkiniemen tilaan, jonka **Yrjö Kaukiainen** on tulkinut alueen keskiaikaiseksi hallintokartanoksi. Oletettavasti alueen hallintokartanon alaisuudessa on toiminut kauppapaikka, johon myös Virolahden Lapurin hylky ja sen lähistöltä talletetut kivisavikeramiikkalöydöt ovat mahdollisesti liittyneet.²⁰

Munkkiniemen tilan tarkka sijainti ei ole tiedossa, mutta historiatiedot viittaavat sen sijainneen Virolahden kirkonkylän länsipuolella Porolahden alueella (Kuva 1). Keskiaikaisten asiakirjojen ja **Jaakko Tei-**

tin 1500-luvun tietojen pohjalta Virolahden Haililan ja Ala-Pihlajan tilojen on tulkittu todennäköisesti kuuluneen Munkkiniemen tilakompleksiin. Lisäksi kirkonkylää lähempänä sijaitsevassa Koivuniemessä ollut rälssimaa on saattanut kuulua keskiajalla samaan kokonaisuuteen.²¹ Virolahden Munkkiniemen kuokistuskauti jäi sangen lyhyeksi: se menetti merkityksensä jo 1300-luvun lopulla, kuten muutkin Viipurin linnan alaiset alueelliset keskukset.²²

Historiastaan ja aiemman arkeologisen tutkimuksen niukkuudesta johtuen Virolahti on etenkin materiaalisen kulttuurin kannalta mielenkiintoinen tutkimusalue. Vuosien 2007–2008 inventointia suunniteltaessa keskeisiä tutkimuskysymyksiä oli, onko tutkimusalueen eri kohteiden aineistojen välillä huomattavia eroja? Entä eroaisiko

Kuva 2. Inventointialue, opintopiirin inventoinnissa maastohavaintojen perusteella paikallistetut kohteet ja Museoviraston vuonna 2007 suorittaman, 1800-luvun karttoihin perustuvan inventoinnin perusteella määritellyt muinaisjäännösalueet (punaisella). Kartta T. Knuutinen.

Virolahden löytöaineisto Länsi-Suomessa tutkittujen keskiaikaisten kohteiden aineistosta? 1300-luku oli hansakaupan nousuaikaa Suomenlahdella, ja tuolloin tutkimusalueella sijainnut kauppapaikka²³ sekä Tallinnan porvareiden kauppayhteydet Virolahdelle²⁴ antoivat syyn olettaa myös hansakaupan välittämän materiaalin näkyvän alueen arkeologisessa aineistossa.

INVENTOINTIALUE

Vuosien 2007–2008 inventointi keskitettiin Virolahdella Porolahden rannoille ja Pihlajajoen varteen. Inventointialue koostui kuuden vuoden 1540 maakirjassa mainitun kylän²⁵ alueesta: Ala-Pihlajasta (*Pijhiby/Nedher Pihlaia*), Koivuniemestä (*Biercknesby/Börcknes*), Taipaleesta (*Edhesby/Edis*) eli Virolahden nykyisen kirkonkylän alueesta, Eerikkälästä (*Kattila*), Rännäsestä (*Grannesby/Grennes*) ja Ylä-Pihlajasta (*Pijllijkeby/Öfferpihlaia by*). Lisäksi inventoinnissa erotettiin omaksi alueekseen Ala-Pihlajaan kuulunut Haililan tila, joka sijaitsi erillään yli kilometrin päässä kyläkeskuksesta lounaaseen. Kylistä Ylä-Pihlaja sijaitsi Pihlajajoen varressa, ja muut viisi Porolahden rannikolla.

Keskiajalla ja uuden ajan alussa tutkimusalue kuului Ruotsin valtakunnan itäisimpään osaan. Vuosina 1721–1743 alue sijaitsi Ruotsin ja Venäjän rajalla, jonka jälkeen valtakunnan raja siirtyi Kymijoen ja tutkimusalue jäi kokonaan Venäjän puolelle. Porolahden ympäristö on kuvattuna useissa Uudenkaupungin rauhan (1721) rajakartoissa, mutta tarkempi ja kattavampi karttoitus on tehty vasta 1800-luvulla. 1800-luvun alun venäläisissä alue- ja rajakartoissa osa tutkimusalueen kylistä ja niitä ympäröivistä pelloista näkyvät vielä selkeästi omina kokonaisuuksinaan²⁶, mutta 1820-luvulla alkaneen isojaon kartoissa kylien peltoalueet ovat jo kasvaneet yhteen.

Vaikka tutkimusalueen kartta-aineisto on nuorta, eikä näin ollen kuvaa alueen keskiaikaista asutusta, voidaan kuitenkin olettaa, että se tarjoaa suhteellisen luotettavan yleiskuvan myös ennen 1800-lukua asutuksen ja maankäytön piirissä olleista alueista. Maankohoaminen ei ole muuttanut alueen luonnetta merkittävästi historiallisella ajalla, joten luultavasti asutus on pääpiirteissään pysynyt jotakuinkin samoilla alueilla keskiajalta nykypäivään. Myöskään väestönkasvu ei keskiajan jälkeen vaikuttanut tutkimusalueen asutukseen ennen 1700-luvun loppupuolta.²⁷

ASUTUSHISTORIALLINEN INVENTOINTIMETODI JA SEN ERITYISPIIRTEET KAAKKOIS-SUOMESSA

Suomessa käytetty malli historiallisten kyläpaikkojen arkeologiseen paikallistamiseen on muotoutunut ruotsalaisten esimerkkien innoittamana. Metodi perustuu historiallisen kartta-aineiston hyödyntämiseen inventointien lähtökohtana. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että historiallisilta kartoilta pyritään paikantamaan sekä kartoitushetken asutusta, että taannehtivan tulkinnan avulla myös mahdollista vanhempaa asutusta ja maankäyttöä²⁸. Suomessa metodin muotoutumisen kannalta keskeiset inventoinnit ovat keskityneet Uudellemaalle, Hämeeseen ja Varsinais-Suomeen²⁹, eli maamme vauraimmille peltoviljelyalueille, joilla myös historiallinen kartta-aineisto on varhaista ja kattavinta.

Historiallisen kartta-aineiston avulla kylärakenteessa ja kylien sijainnissa tapahtuneita muutoksia on parhaimmillaan mahdollista jäljittää 1600-luvun puolivälistä alkaen. Karttojen avulla voidaan esimerkiksi paikantaa kartoitushetken aikaisia tonttimaita ja selvittää viime vuosisatojen maankäytön kehitystä. Nämä havainnot voidaan siirtää nykykartoille paikkatieto-ohjelmien avulla.³⁰

Kylä	Kohde inventointiraportissa	Kohde MJ-rekisterissä	Ajoitusarvio	Ajoitusperuste	Ajoitus MJ-rekisterissä
Ylä-Pihlaja	Harjula (Tenttula)	Tenttula (1000014051)	KA–UA alku	Keramiikkalöydöt	Kivikautinen (asuinpaikka)
Ala-Pihlaja	Pihlajatie ja Museotien risteys	Ala-Pihlaja (Nederpihlja by) Aatola (1000010981)	KA–UA alku	Keramiikkalöydöt	Historiallinen
Kirkonkylä	Kirkon pohjoispuolen peltorinne	Kirkonkylä (Taipale/Edhesby) (1000011099)	KA–UA alku	Keramiikkalöydöt	Historiallinen
Rännänen	Hietala	Rännänen/Kattila (Gränness by) (1000011089)	KA–UA alku	Keramiikkalöydöt	Historiallinen
Ala-Pihlaja	Kujala	Ala-Pihlaja (Nederpihlja by) Aatola (1000010981)	UA alku	Rakenteet	Historiallinen
Kirkonkylä	Mäki	Kirkonkylä (Taipale/Edhesby) (1000011099)	UA alku	Löydöt	Historiallinen
Koivuniemi	Koivuniemi 2	Koivuniemi (1000014199)	UA alku	Rakenteet, palanut savi	Historiallinen (rajamerkki)
Taipale	Kartanonpelto	Kirkonkylä (Taipale/Edhesby) (1000011099)	UA alku	Keramiikkalöydöt, rakenteet, palanut savi	Historiallinen
Ylä-Pihlaja	Ylä-Pihlajan nuorisoseura	Ylä-Pihlajan nuorisoseura (935010021)	UA alku	Keramiikkalöydöt, rakenne	Kivikautinen (asuinpaikka)

Taulukko 1. Opintopiirin inventoinnin perusteella keskiaikaan tai uuden ajan alkuun ajoittuvat kohteet. KA = keskiaika, UA = uusi aika.

Kartta-analyysin kautta on mahdollista saada vihjeitä myös kartoitushetkeä vanhemmista muutoksista, kuten aiemmin autioituneista tonteista.³¹ Yleisellä tasolla voidaan olettaa, että 1500- ja 1600-lukujen asutuksen sydänalue on ollut asuttuna jo keskiajalla, mutta tilojen ja kylien paikat ovat saattaneet ajan saatossa muuttua moneen kertaan. Kartoitusajankohdtaa vanhemmat asutushistorialliset kohteet löytyvät Suomessa yleensä historiallisissa kartoissa kuvatulta maankäyttöalueelta, mutta varsin usein kartoissa kuvattujen tonttimaiden ulkopuolelta.³² Vastaava havainto on tehty myös Ruotsissa esimerkiksi Tukholman läänin keskiaikaisen asutuksen osalta.³³ Usein juuri karttojen reuna-alueita analysoimalla voidaankin parhaissa tapauksissa löytää viitteitä kartoitusajankohtaa vanhemmasta asutuksesta.³⁴ On kuitenkin tärkeää muistaa, että kartoilla näkyvä asutus edustaa ensisijaisesti kartoitushetkeä, ja ainoastaan osaa aiemmasta asutuksesta.³⁵

Viipurin läänin ja laajemmin Itä-Suomen alueella vastaavan kartta-analyysiin perustuvan inventointimenetelmän soveltaminen on haastavaa, sillä vanhinta kartta-aineistoa on usein huonosti saatavilla. Lisäksi inventointimenetelmän soveltaminen perustuu pääasiassa Länsi-Suomen asutus- ja elinkeinohistoriaan, jossa suhteellisen vakiintunut kyläasutus on ollut vallitseva asutusmuoto pitkään. Länsi-Suomessa kylät ovat olleet jo keskiajalla paitsi verotuksellisia kokonaisuuksia, myös fyysisiä tilojen muodostamia yhteisöjä. Läntiset kylät keskittyivät yleensä vuoroviljelyjen peltojen keskelle yhdelle tai

useammalle tonttimaalle. Yksinäistaloja läntisellä peltoviljelyalueella oli erittäin vähän.³⁶ Etenkin kartoitushetkeä vanhempaa asutusta etsittäessä tonttimaiden sijoittuminen jo varhain kiinteiden, vuoroviljeltyjen peltöjen läheisyyteen on oleellinen lähtökohta karttojen analyysille Länsi-Suomessa.

Viipurin läänin alueella, kuten Itä-Suomessa yleensä, kylän määrittely on vaikeampaa. Alueella oli vielä 1500-luvun loppupuolella runsaasti karjalaistyyppisiä kaskiviljelyajalta periytyviä yksittäistaloja, joita kutsuttiin verotuksessa kyliksi. Toisaalta *verokylät*, joihin taloja oli ryhmitelty kame-raalisessa hallinnossa, saattoivat olla varsin mielivaltaisesti koottuja niissä tapauksissa, joissa niihin kuului useampia tiloja. Verokylän muodostavat tilat saattoivat kuulua yhteen vain verotuksellisesti, eikä niiden välillä näin ollen ollut varsinaista fyysistä tai muunlaista toiminnallista yhteyttä. Verokylän muodostavat talot saattoivat jopa vaihtua eri lähteissä.³⁷ Itä-Suomessa verokylä on ollut siis selkeämmin keinotekoinen yksikkö kuin lännessä.

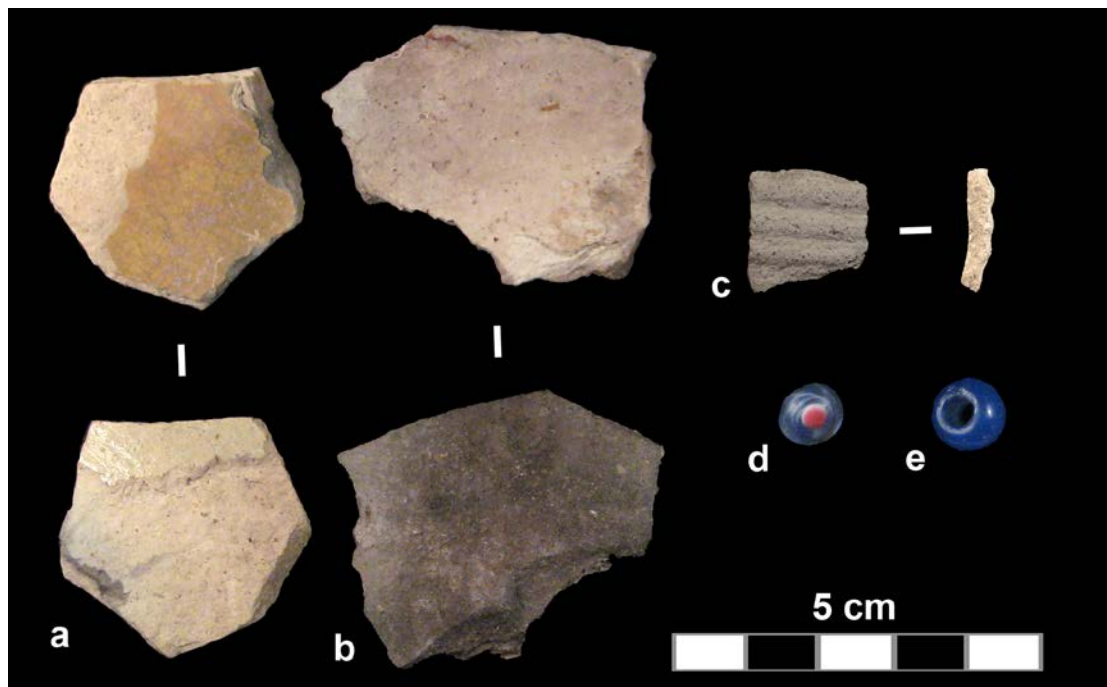
Virolahden kyliä on 1500-luvun maa- ja verokirjoissa joskus myös jaettu osakyliksi. Tämän tutkimuksen tutkimusalueella Rännäsen ja Taipaleen kylistä mainitaan Kattilan osakylä, joka on eri lähteissä laskettu kuuluvaksi eri kylään³⁸. Itä-Suomen kylärakenteen vakiintumattomuutta vielä 1500-luvulla selittää osin kaskiviljelyn suuri merkitys. Tästä syystä Itä-Suomessa historiallisia karttoja taannehtivasti analysoidessa onkin vaikea tietää, edustavatko kartoilla näkyvät tonttimaat myös vanhempaa, mahdollisesti liikkuvampaa asutusta, ja miten asutus on aiemmin sijoittunut suhteessa peltoihin. Vaikka Virolahden tutkimusalueen kylät olivat uuden ajan alussa selkeästi painottuneet peltoviljelyyn – osassa kylistä ei kylvetty mitään kaskeeseen³⁹ – ei kuitenkaan ole selvää, ovatko alueen kylät olleet tällöin tiiviisti rakennettuja koko-

naisuuksia, vai onko yksittäisten kylien asutus hajaantunut laajemmalle alueelle. Tästä syystä Itä-Suomessa historiallisia karttoja taannehtivasti analysoidessa onkin vaikea tietää, edustavatko kartoilla näkyvät tonttimaat myös vanhempaa, mahdollisesti liikkuvampaa asutusta, ja miten asutus on aiemmin sijoittunut suhteessa peltoihin.

Viipurin läänissä historiallisen kylärakenteen ja asutuksen sijainnin määrittely on vaikeaa alueelle ominaisen nuoren ja hajanaisen kartta-aineiston avulla. Kaakkois-Suomesta 1600-luvun maakirjakarttoja on vain kourallinen, ja 1700-luvun kartta-aineistokin on hajanainen, joten 1800-luvun alussa aloitetun isojaon kartat ovat alueen ensimmäinen kattava suurimittakaavainen kartta-aineisto. Sama tilanne on vallitseva myös tämän inventoinnin tutkimusalueella, jossa isojako oli ensimmäinen toteutettu maanjako⁴⁰. Kylärakenteessa tapahtuneita muutoksia on tämän vuoksi vaikeampaa saada kiinni yhtä varhaiselta ajalta kuin Länsi-Suomessa. Historiallisen kartta-aineiston avulla voidaan tästä syystä määrittellä varmuudella vain 1800-luvun, tai muutamissa tapauksissa 1700-luvun, asutuksen levintää ja laajuutta alueella. Pelkästään karttojen avulla ei näin ollen voida Virolahdella tehdä perusteltuja päätelmiä varhaisemman asutuksen sijoittumisesta, vaan sitä tutkittaessa vaaditaan myös muun lähdeaineiston läpikäyntiä ja maastotutkimuksia.

INVENTOINNIN SUUNNITTELU JA TOTEUTUS

Opintopiirin inventointia suunniteltaessa pyrittiin huomioimaan niin tutkimusalueen kylänmuodostuksen prosesseihin kuin historialliseen kartta-aineistoonkin liittyvät ongelmat. Varhaisemman kartta-aineiston puuttuessa yleiskuva alueen historiallisesta asutuksesta ja maankäytöstä muodostettiin ensisijaisesti

Kuva 3. Ylä-Pihlajan Harjulan (Tenttula) löytöaineistoa: a) lasitettua harmaasavikeramiikkaa (KM 2007130:21), b) itäistä harmaasavikeramiikkaa (KM 2007130:24), c) near stoneware -tyyppistä keramiikkaa (KM 2008079:1), d) lasinen nappi tai nuppineulan pää (KM 2007130:26) ja e) sininen lasihelmi (KM 2007130: 27). Kuva T. Mökkönen

1800-luvun karttojen perusteella. 1700-luvun lopun ja 1800-luvun tiluskarttojen perusteella saatiin määritettyä tutkimusalueen kylien laajuus ja sijainti ennen isojakoa, joka Virolahdella toteutettiin 1820-luvulta alkaen. Nuoremman kartta-aineiston läpikäynnillä saatiin lisäksi paikallistettua selvästi 1800-luvun kuлуessa muodostunut asutus, samoin kuin moderni autoituminen.

Vaikka keskiaikaiseen tai uuden ajan alun asutukseen liittyvää paikkatietoa ei voida suoraan johtaa huomattavasti nuoremmissa kartoista, voitiin inventointia suunniteltaessa kuitenkin karttojen ja muiden historiallisten lähteiden perusteella tehdä oletuksia myös vanhemman asutuksen laajuuteen ja samalla levinneisyyteen vaikuttavista seikoista.

Historiallisten tiluskarttojen perusteella alueen asutus on sijoittunut peltojen keskellä oleville moreeni- ja kallioharjanteille, viljelyyn parhaiten soveltuvan maan reuna-alueil-

le. Käytettävissä olevien karttojen perusteella isojakoa ei ole aiheuttanut tutkimusalueella suurimittaista asutuksen uudelleenjärjestelyä, vaan nykyinen asutus vastaa pääasiassa isojakoa edeltävän ajan tilannetta.

Vesistöhistorian perusteella asutuksen voitiin olettaa pysyneen melko samoilla alueilla jo pidempään, sillä vähäinen maankohominen ei oletettavasti ole suuremmin vaikuttanut asutuksen yleiskuvaan historiallisella ajalla. Etenkin Virolahden kirkonkylän ympäristössä sijaitsevat Kirkonturan ja Koivuniementuran nykyisin lähes kokonaan kuivuneet alueet olivat 1950–1960-luvuille saakka suurelta osin hitaasti maatuivia merenlahtia (ks. Kuvat 1, 2 ja 7).

Väestömäärä on osaltaan vaikuttanut asutuksen laajuuteen. Virolahdella sodat ja nälkäkaudet pitivät väkiluvun hyvin alhaisena 1500-luvun loppupuolelta aina 1700-luvun lopulle saakka. Tutkimusalueella varsinkin

Kirkonkylän ympäristön asutus koki sodissa kaikkein pahimmat tuhot. Virolahden verotuksellisesti autioiden talojen määrä kasvoi kovaa vauhtia 1500-luvun lopulla: 1570-luvulla yli 20 % oli autiona, 1590-luvulla yli 50 % ja 1600-luvun nälkävuosien jälkeen jopa 77 %.⁴¹ Virolahden väestömäärän nousi uudelleen 1500-luvun puoliväliä vastaavalle tasolle vasta 1700-luvun lopulla⁴², joten 1800-luvun karttojen kuvaaman asutuksen voitiin olettaa olevan hieman runsaampaa ja samalla luultavasti laajemmalle levinnyttä kuin 1500–1600 –lukujen asutuksen. Mikäli kehityskulku on ollut samanlaista kuin Ruotsissa ja Suomen puolella ainakin Uudella maalla, perustettiin 1700–1800-lukujen uudistalot usein aiemmin autioituneiden tilojen tonteille, jotka olivat päätyneet asuttuina pyysyiden tilojen ulko-omistuksiksi.⁴³

Karttojen läpikäynnin jälkeen varsinaiset maastotutkimukset kohdistettiin tutkimusalueen niihin kyliin, jotka historiallisen lähdeaineiston, lähinnä veroluetteloiden, perusteella olivat olemassa viimeistään 1500-luvun puolivälissä. Maastotutkimus kohdistui erityisesti nykyisten tonttimaiden reunamille ja lähipelloille, ja nykyisillä asutuilla tonteilla käytiin vain maanomistajan erityisluvalla. Tiiviimmin asutun kirkonkylän alueella tarkastettiin mm. koekuopittamalla tonttien välisiä joutomaita. Koekuopitusta tehtiin myös moderneilla autiotonteilla, esimerkiksi Koi-vuniemessä, sekä muilla potentiaalisilla alueilla. Lisäksi vanhimpien kylien peltoalueet pintapoimittiin.

INVENTOINNIN TULOKSET: KESKIAIKAISIA TONTTIMAITA JA LÖYTÖJÄ

Inventointi keskittyi Porolahden ympäristöön ja Pihlajanjoen varteen kuuden 1540-luvun maakirjakylän alueelle. Yhteensä tutkimus-

alue oli laajuudeltaan hieman alle 10 km². Inventoinnin yhteydessä paikannettiin maastossa yhteensä 17 historiallisen ajan kyläasutukseen liittyvää kohdetta, ja lisäksi tarkastettiin yksi aiemmin löytynyt kohde⁴⁴. Kohteista neljä voitiin löytöaineiston perusteella ajoittaa todennäköisesti jo keskiajalla käytössä olleiksi, ja viisi kohdetta ajoittui joko löytöaineiston tai rakenteiden perusteella viimeistään uuden ajan alkuun (Taulukko 1.) Selkeästi rautakautisia kohteita ei inventoinnissa havaittu.⁴⁵ Seuraavaksi kyläasutukseen liittyvät kohteet esitellään alkaen Pihlajajoen varresta Ylä-Pihlajan kylästä, josta siirrytään jokisuuhun Ala-Pihlajaan ja Kirkonkylän ympäristön kohteiden pariin. (Kuva 2.)

Ylä-Pihlaja

Kahdelta Ylä-Pihlajan kohteelta löydettiin keskiajalle ajoittuvia löytöjä. Löydöiltään monipuolisin ja mielenkiintoisin kohde on *Harjula Tenttula*⁴⁶, jossa Typön pellon ympäristöstä havaittiin merkkejä kiinteästä muinaisjäännöksestä. Kohde sijaitsee Pihlajajoen länsirannalla, joen ja Pihlajantien väliin jäävällä terassilla, joka laskee idässä jyrkästi kohti jokea. Kohteen maastohavainnot ovat sekä pellon että sen itäpuolelle jäävän kiviaidan rajaaman niityn puolelta.

Typön pellon eteläpäädyssä erottui ympäristöä selvästi tummempi hiilensekainen alue, jolle pintapoimintalöydöt keskittyivät. Löytöjen joukossa oli runsaasti keramiikkaa kuten puna-, kivi- ja harmaasavea, hieman lasia sekä lasihelmi ja -nappi. Yksi kohteen löydöistä ajoittuu todennäköisesti keskiajalle tai aivan uuden ajan alkuun. Kyseessä on ohutseinäinen, karkeasekoitteinen ja kovapolttainen harmaasavikeramiikka (KM 2008079: 1), jonka ulkopinnalla kulkee matalaa rihlausta. Vastaavaa keramiikkaa on löydetty myös muilta Etelä-Suomen historiallisen ajan kohteilta, pääasiassa 1500–1600-lukujen

konteksteista. Alkuperältään se on todennäköisesti böömiläis-saksilaista tai puolalaista, ja sitä kutsutaan yleensä nimellä *near stone ware*.⁴⁷ Lisäksi kaksi kivisavesta valmistetun pullon tai kannun kylkipalaa (KM 2007130: 20) ovat todennäköisesti peräisin Frechenissä valmistetusta astiasta, joka ajoittuu 1500-luvulle (Kuva 3).

Kohteelta löytyi myös muutamia palo- ja vaikeasti ajoitettavaa, lasittamatonta harmaasavikeramiikkaa (KM 2007130: 23, 24). Yhdelle paloista löytyy mahdollinen vastine Kotkan Vanhankylänmaan todennäköisesti 1500-luvun alussa autioituneelta kylätontilta⁴⁸. On kuitenkin syytä muistaa, että lasitettu ja lasittamaton harmaasavikeramiikka on ollut Itä- ja Kaakkois-Suomessa käytössä vielä alueen ollessa osa Venäjää.⁴⁹ Esimerkiksi Haminan kaupunkialueen kaivauksissa suurin osa 1700-luvun saviastian paloista lukeutui ns. slaavilaistyyppiseen harmaasavikeramiikkaan.⁵⁰ Löydetty harmaasavikeramiikka saattaa siis olla keskiaikaista, mutta myös huomattavasti nuorempi ajoitus on mahdollinen.

Kohde jatkui pellon ja joen välissä sijainneen niityn alueelle, jonne tehdyissä koekuopissa havaittiin jälkiä palokerroksesta ja runsaasti palanutta savea. Osa savesta on selvästi rakenteiden tiivisteenä käytettyä, ja osa massaltaan erittäin karkeita, tiilimäisiä paloja. Koostumukseltaan vastaavaa savea löytyy Uudeltamaalta usein 1400–1600-lukujen uunirakenteiden yhteydestä.⁵¹ Todennäköisesti paikalla on keskiajalle tai uuden ajan alkuun ajoittuva tonttimaa.

Historiallisen ajan kyläasutukseen liittyviä löytöjä löydettiin Harjulan kohteen lisäksi myös muilta Pihlajajoen länsipuolen pelloilta. Näiden kohteiden löytöaineisto koostui kuitenkin pääasiassa palaneesta savesta ja kuonasta, joten havaintojen ajoitukset jäivät näiltä osin epävarmoiksi. Lisäksi löytöjä talletettiin joen itäpuolelta: *Haajan* pintapöimintälöytöihin kuului muun muassa puna-

savikeramiikkaa ja kaksi sinistä lasihelmeä. *Ylä-Pihlajan Nuorisoseurantaloon pihapiiristä*⁵² löydettiin pellon reunalta halkaisijaltaan noin 3,5 metrin levyinen uuninpohja, joka koostui turpeen peittämistä lohko- ja luonnonkivistä. Uunirakenteen yhteyteen tehdystä koekuopasta löytyi palanutta savea. Viereisen pellon pintapöiminnassa löydettiin pala mahdollisesti uuden ajan alkuun tai sitä varhaisemmaksi ajoittuvaa kivisavikeramiikkaa. Paikalla on todennäköisesti keskiaikainen tai uuden ajan alkuun ajoittuva tonttimaa.

Ala-Pihlaja

Ala-Pihlajan kylän alueelta paikannettiin autioituneita keskiaikaan tai uuden ajan alkuun ajoittuvia tontteja. *Pihlajantien ja Museotien risteyksen*⁵³ tonttimaa paikannettiin Pihlajajoen länsirannalta Suuren rantatien eteläpuolelle jääneeltä niemekkeeltä, joka on keskiajalla sijainnut aivan jokisuussa. Tonttimaalta havaittiin useita eri-ikäisiä rakenteita, muun muassa varsin suuria kellarikuoppia sekä uunin tai lieden pohja, jota ympäröi matala kivijalka. Rakenteiden yhteydestä ei havaittu ajoittavia löytöjä, mutta niemekkeen viereisiltä pelloilta löydettiin pintapöiminnassa keskiajalle ja uuden ajan alkuun ajoittuvaa kivisavikeramiikkaa, muun muassa kappale ns. partamiehenkannua.⁵⁴ Aineistossa on myös punasavikeramiikkaa, josta osa on kolmijalkapatojen kylkipaloja. Lisäksi löydettiin molemmilta pinnoiltaan lasitettua harmaasavikeramiikkaa, joka saattaa olla itäistä alkuperää (KUVA 4.). Suoraa vertailukohtaa paloille ei ole löytynyt, mutta esimerkiksi Vantaalla kylätonttikaivauksilta on löydetty vihreällä lasitettua harmaasavikeramiikkaa, joka on peräisin Pihkovan alueelta Venäjältä⁵⁵. Löytöaineiston perusteella alueella on sijainnut tonttimaa viimeistään keskiajan ja uuden ajan alun taitteessa.

Kuva 4. Pihlajanjoen suussa sijaitsevan kohteen Pihlajantien ja Museotien risteys löytöaineistoa: a) partamiehenkannun kappale (KM 2007130:48), b) keskiaikaista kivilavakeramiikkaa Sieburgista (ylh., KM 2007130:43) ja c) 1600-luvun kivilavakeramiikkaa eteläisestä Ala-Saksista (KM2008080:1). Kuva T. Mökkönen.

Samalta kohdalta Pihlajanjoen itärannalta löydettiin toinen mahdollisesti samanaikainen tonttima. *Kujalassa*⁵⁶ havaittiin kaksi pienikokoista, aluskasvillisuuden peittämää uuniperustusta. Toinen uuneista sijaitsi pienellä metsäsaarekkeella lähellä joen rantaa, ja toinen siitä noin 40 metriä itään sijaitsevalla metsäsaarekkeella. Saarekkeiden väliin jäi pieni niittyalue. Rakenteiden viereen tehdyistä koepistoista löydettiin palanutta savea ja kiveä, mutta varsinaisia esinelöytöjä ei havaittu. Uuniperusteet voidaan kuitenkin niiden rakenteen, muodon ja palaneen saven perusteella ajoittaa uuden ajan alkupuolelle tai sitä vanhemmaksi. Lisäksi noin 500 metriä Pihlajantien ja Museotien risteyskohdasta etelään paikannettiin moreenihaarjanteen eteläreunalta *Niemen*⁵⁷ kohde, jolta löydettiin yksi uuniperustus ja palanutta savea. Havaintojen perusteella on vaikea sanoa, onko kyseessä varsinainen tonttima vai esimerkiksi ulkorakennus, ja mikä rakenteen ajoitus on. 1800-luvun kartoilla paikalla ei kuitenkaan näy rakennuksia.

Merkkejä historiallisen ajan tonttimaista löydettiin myös muualta Porolahden ympäristöstä. Inventoinnissa tarkastettiin maastossa myös Ala-Pihlajan kylään kuuluneen Haililan tilan alue. Maastoinventointi oli kuitenkin tulokseton siitä huolimatta, että alueelta on löytynyt vuonna 2005 suoritetussa maastokäynnissä pala 1500-luvulle ajoittuvaa punalavakeramiikkaa⁵⁸.

Kirkonkylä ja Koivuniemi

Virolahden kirkonkylän alue on 1900-luvun puolivälin jälkeen rakennettu melko tiheästi pientalovaltaisesti, mutta silti historiallisen ajan löytöjä talletettiin useilta kohteilta. Monipuolisin löytöaineisto saatiin kirkon pohjoispuolella sijaitsevalta etelään viettävältä peltorinteeltä (*Kirkon pohjoispuolen peltorinte*⁵⁹). Paikalta löytyi pintapöiminnassa muun muassa yksi pala keskiaikaista Sieburgissa valmistettua kivilavakeramiikkaa ja valkosaviastian reunapala (Kuva 5). Lisäksi pellolla oli runsaasti nuorempaa ja vaikeasti ajoitet-

Kuva 5. Mahdollisesti 1600-luvulle ajoittuvaa valkosavikeramiikkaa (KM 2007130: 61) Virolahden keskiaikaisen kirkon pohjoispuolelta (Kirkon pohjoispuolen peltorinne). Kuva T. Mökkönen.

tavaa aineistoa. Kirkonkylän asutusalueen länsireunalta löydettiin myös toinen mielenkiintoinen kohde, *Mäki*, jolta on löytöinä uuden ajan alkuun ajoittuvaa kivisavi- ja punasavikeramiikkaa sekä reunoistaan retusoitua ikkunalasiasia.

Kirkonkylän luoteisosasta paikallistettu *Kartanonpellon*⁶⁰ kohde löytyi vuosina 1839–49 laaditun isojakokartan perusteella, jossa paikalla mainittiin olleen ”raunioita”.⁶¹ Maastotöissä paikan länsiosasta (*Kartanonpelto 1*) löydettiin kaksi uunin pohjaa, joita ympäröiviltä pelloilta löytyi palanutta savea, yksi valkea lasihelmi ja erilaista keramiikkaa, jonka joukossa oli yksi mahdollisesti 1500–1600 -luvulle ajoittuvan kivisaviastian pala. Kohteen itäreunassa kohoavalta mäeltä (*Kartanonpelto 2*) paikallistettiin useita mahdollisesti 1700-luvun kivijalkoja, joiden vierellä tuulenskaadossa oli runsaasti palanutta savea.

Kirkonkylän pohjoispuolella sijaitsevasta *Koivuniemen*⁶² kylän pohjoisosasta paikallistettiin yksi mahdollinen vanhempi tonttimaapaikassa, jossa havaittiin palanutta savea tuulenskaadosta ja läheisessä siirtokivilohkareesta iältään tuntematon kalliohakkaus, mahdollinen rajamerkki. Lisäksi havaintoja

historiallisen ajan asutuksesta tehtiin Porolahden etelärannalta *Rännäsen* (*Grennes*) kylän alueelta. Yhdeltä alueen kohteelta löydettiin pala mahdollisesti keskiaikaista kivisavikeramiikkaa (*Hietala*).

TUTKIMUSALUEEN KOHTEIDEN ERITYISPIIRTEITÄ

Kaikki Virolahden inventoinnissa löydetty historiallisen ajan asuinpaikkakohteet keskittyvät edelleen asutuille alueille, etenkin tonttien reunoille ja ympäröiville pelloille. Monilta kohteilta havaitut löytökeskittymät pelloilla vaikuttivat useissa tapauksissa indikoivan kiinteitä muinaisjäännöksiä, eivätkä siis liittyneet esimerkiksi myöhäisempään jätteiden käsittelyyn, ja sen myötä pelloille päätyneisiin löytöihin. Esimerkit Etelä-Suomesta ovat osoittaneet, että myös kyntökerroksen alla on voinut säilyä historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä, joihin pintapöimintälöydöt voivat liittyä.⁶³

Esimerkiksi *Tenttulan Typönpelto* -kohteella pellostä havaittu löytökeskittymä liittyi tumman maan alueeseen, ja peltoa reunus-

taneen kiviaidan toiselta puolelta löydettiin koekuopasta merkkejä kiinteästä muinaisjäännöksestä, mahdollisesta rakennuksen perustasta. Vaikuttaakin siltä, että osa tutkimusalueen vanhemmista asutushistoriallisista kohteista ovat sijainneet paikoilla, jotka on kynnetty myöhemmin historiallisella ajalla pelloksi. Tällaisten kohteiden säilyneisyyttä ei voida määritellä ilman tarkempia tutkimuksia, mutta ne osoittavat kuitenkin selkeästi, että pelloilta tehdyt havainnot täytyy huomioida suojelupäätöksiä tehtäessä (Kuva 6).

Esimerkiksi Uudellamaalla nykyisillä pelloilla sijaitsevat historialliset asuinpaikat vaikuttavat olevan suhteessa harvinaisempia kuin Virolahden alueella.⁶⁴ Yhtenä syynä tälle on todennäköisesti Virolahden alueen vähäinen maankohoaminen (alle 2 mm vuodessa), minkä takia alueen luonne ei ole ratkaisevasti muuttunut historiallisena aikana. Uusia maa-aloja ei ole maankohoamisen seurauksena syntynyt, ja pelloiksi ja niityiksi soveltuvien alueiden määrä on ollut rajallinen. Tämän seurauksena aiempi asuinpaikka

on voitu myöhemmin raivata maatalouskäyttöön.

Keskiaikaisten löytöjen kokonaismäärä Virolahden inventoinnissa oli pieni, mutta silti aineistoa voi kutsua rikkaaksi kokonaisuudeksi. Tyypillistä historiallisen ajan inventointien löytötiheyttä kuvaa hyvin Tammisaaren museon vuosina 2007–2008 Länsi-Uudellamaalla suorittama inventointi. Sen aikana tarkastettiin maastossa yli 50 autioitunutta kylätonttikohdetta, joista saatiin talteen vain yksi varmasti keskiaikainen löytö.⁶⁵ Sipoon historiallisen ajan muinaisjäännösten inventoinnissa löytöjä talletettiin viisi ja Vantaalla 27, mutta näistä yksikään ei ollut selkeästi keskiaikainen.⁶⁶ Helsingin keskiaikaisten ja uuden ajan alun kylänpaikojen inventoinnissa löytöjä ei talletettu ensimmäistäkään.⁶⁷ Vastaava havainto voidaan tehdä myös verrattaessa tuloksia muihin Kymenlaaksossa tehtyjen keskiaikaista ja nuorempaa historiallisen ajan asutusta jäljittävien inventointien tuloksiin⁶⁸, joissa keskiajalle tai uuden ajan alkuun ajoittuvat löydöt puuttuvat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta.

Kuva 6. Ote Virolahden Ylä-Pihlajan kylän kartasta vuodelta 1806. Karttaan merkitty opintopiiriin inventoinnissa paikallistetut kohteet 1. Ylä-Pihlajan nuorisoseura, 2. Peltola, 3. Harjula (Tenttula), 4. Haaja. Kylän peltoalat vastaavat pääasiassa nykyisiä pelloja. Kartan perusteella sekä Harjulan (Tenttula) että Haajan alueella on vielä 1800-luvun alussa ollut asutusta tai rakennuksia. KA, Maanmittaushallituksen Alue- ja rajakartat MH MH 358/- -.

Virolahden keskiajalle ajoittuvissa kera-
miikkalöydöissä on runsaasti tuontiaineistoa,
etenkin kivisavi- ja punasavikeramiikkaa,
mikä on tyypillistä Etelä-Suomen rannikon
kohteille⁶⁹. Lisäksi löydettiin useita palo-
ja harmaasavikeramiikkaa, jonka alkuperä
ja ajoitus jäivät vertailuaineiston puuttues-
sa avoimiksi, mutta jotka saattavat edustaa
itäistä tuontia. Virolahden löytöjen runsas
määrä poikkeaa kuitenkin läntisempien koh-
teiden inventointilöydöistä. Toistaiseksi ei
voida sanoa, johtuuko tämä ensisijaisesti
alueen aineellisen kulttuurin rikkaudesta, vai
enneminkin eroista kohteiden sijoittumises-
sa alueiden välillä. Paikallisesti Virolahden
aineistossa ei voitu havaita selkeitä eroja jo-
kivarren ja rannikon kohteiden välillä, vaan
tutkimusalueen kylät vaikuttaisivat keskiajal-
la ja uuden ajan alussa kuuluneen yhtenäisen
aineellisen kulttuurin piiriin, eikä esimerkiksi
eri suunnista mahdollisesti Virolahdelle saa-
punut asutus erotu keskiajan ja uuden ajan
alun löytöaineiston perusteella.

Yhteenvetona voidaan todeta, että Viro-
lahden inventoinnin löytöaineisto muistut-
taa koostumukseltaan enemmän Uudenmaan
keskiaikaisten kylätonttien kaivaus- kuin
inventointiaineistoa. Syynä tähän on luulta-
vasti etenkin Virolahden myöhemmin pellok-
si kynnettyjen ja näin ollen pintapoiminnan
mahdollistavien kohteiden suuri määrä. Kiin-
nostava havainto on myös se, että Virolahden
aineistossa pintapoimintalöytöjen joukossa
on useita keskiajalle tai uuden ajan alkuun
ajoittuvia löytöjä, kun taas Uudenmaan in-
ventoinneissa pelloilta talletettu löytöaineisto
vaikuttaa olevan pääsääntöisesti nuorempaa.
Kasvipeittoisilla alueilla sijainneista kohteis-
ta ei Virolahdenkaan inventoinnissa saatu
 muita löytöjä kuin uunirakenteiden yhteydes-
tä löydettyä palanutta savea. Kokonaisuudes-
saan löytöaineisto ja havaitut rakenteet muis-
tuttavat Uudenmaan keskiaikaisilta ja uuden
ajan alun kylätonteilta tehtyjä havaintoja,

mikä luultavasti tarkoittaa, että liikutaan vas-
taavan rakennuskulttuurin piirissä. Tutkimuk-
sen tuloksiin vaikuttaa suuresti myös valittu
metodi, josta lisää seuraavaksi.

KYLÄNPAIKAT MUINAISJÄÄNNÖKSINÄ – KAKSI INVENTOINTIA JA KAKSI TULOSTA

Arkeologisen inventoinnin tuloksiin vaikutta-
vat niin itsestä riippumattomat (luonnonolo-
suhteet, onni) kuin omiin valintoihin perustu-
vat seikat. Eri inventoijien tulkinnat samasta
kohteesta saattavatkin erota merkittävästi toi-
sistaan.⁷⁰ Lisäksi inventointiin käytetty aika
ja metodi perustuvat aina joko inventoijan
omaan, työn tilaajan tai taloudellisten reali-
teettien pakottamaan valintaan.

Sekä Museovirasto että Helsingin yliopis-
ton historiallisen ajan opintopiiri inventoivat
samana vuonna saman alueen historiallista
asutusta. Töissä käytettiin erilaisia inventoin-
timetodeja. Museoviraston vuoden 2007 his-
toriallisten kylien inventoinnissa keskiajan
ja 1500-luvun maakirjojen tuntemien kylien
asutus rajattiin pääosin 1800-luvun kartta-ai-
neiston, eli 1800-luvun asutuskuvan pohjal-
ta.⁷¹ Näin toteutetun inventoinnin lähtöole-
tuksena on asutusjatkuvuus samalla paikalla
kautta vuosisatojen ja ensisijaisena tuloksena
on arvio muinaisjäännöksen säilyneisyydestä
kartan perusteella rajatulla tontilla tai kylä-
alueella (KUVA 7.). Samaa menetelmää on
käytetty kaikissa Kymenlaakson historialli-
sen ajan kylätontti-inventoinneissa.⁷²

Virolahden raporttiin rajatuista kyläton-
teista yhdeltäkään ei ole dokumentoitu raken-
teita, ja löytöjä (punasavikeramiikkaa, tulus-
piitä ja kuonaa) on vain yhdeltä kylätontilta.
Viittaus alueen muinaisjäännösluonteeseen on
ilmaistu kohdekuvausten lopussa lauseella:
*”Alueella on todennäköisesti säilynyt myös
aikaisempien asutusvaiheiden jäännöksiä.”*⁷³

Tällainen inventointimetodi on kustannustehokas tapa hahmottaa potentiaalisia ja todennäköisiä historiallisten kylien muinaisjäännösalueita, mutta voidaanko näitä alueita – ilman löydettyjä rakenteita tai esineistöä – todella kutsua kiinteiksi muinaisjäännöksiksi? Esimerkiksi muualla Etelä-Suomessa vastaavat, pääasiassa karttatietojen perusteella paikannetut kohteet on useimmiten luokiteltu *mahdollisiksi muinaisjäännöksiksi*⁷⁴. Virolahdella vastaavaa luokitusta on käytetty enimmäkseen kulkuväylistä, ja yhtään historiallisen ajan asuinpaikkakohdetta ei ole määritelty tällä termillä. Olisi kuitenkin hyvä miettiä, kuvaisiko tämä termi osuvasti myös sellaisia historiallisen ajan asuinpaikkoja, joiden rajaukset eivät käytännössä perustu maastohavaintoihin.

Mahdollinen muinaisjäännös on hankala käsite, ja se liittyy läheisesti kysymykseen muinaisjäännöskohteiden arvottamisesta.⁷⁵ Maaseudun osalta tilanne on erityisen ongel-

mallinen. Museoviraston vuonna 2009 julkaiseman kylätonttien inventointia ja rajaamista koskevan ohjeistuksen mukaan kiinteäksi muinaisjäännökseksi ei tulisi luokitella esimerkiksi kohteita, joilla historiallisen karttamateriaalin perusteella on sijainnut talo, mutta maastossa ei ole havaittavissa asuinpaikkaan liittyviä konkreettisia jälkiä.⁷⁶ Toisaalta edelleen asuttu tonttimaa voidaan luokitella muinaisjäännökseksi, mikäli paikalla *tiedetään* olleen taloja 1500-luvulla ja alueella *voidaan olettaa* säilyneen asutusjäännöksiä.⁷⁷

Kylätonttien kohdalla ongelma korostuu, kun käytettyjen karttojen ja inventoitavan asutuksen välinen ajallinen ero on satoja vuosia ja kun inventointi kohdistuu edelleen asutuille tonttimaille.⁷⁸ Virolahden tapauksessa vanhimman käytettävissä olevan karttamateriaalin perusteella ei voida tehdä suoria päätelmiä 1500-luvun, saati sitä vanhemman asutuksen tarkasta sijainnista. Mikäli kart-

Kuva 7. Ote Virolahden Koivuniemen kylän kartasta vuodelta 1806. Karttaan merkitty kylät 1. Virolahden kirkonkylä, 2. Koivuniemi, 3. Rännänen / Grennes, 4. Kartta näyttää kirkonkylän seudun vesistöalueet ennen 1900-luvulla toteutettuja kuivatuksia (vrt. kuvat 1 ja 2), jotka ovat merkittävästi kasvattaneet viljelyyn ja laidunnukseen sopivaa maa-alaa. Hailila, KA, Maanmittaushallituksen Alue- ja rajakartat MH MH 351/- -.

tojen perusteella rajatuilta kohteilta ei ole maastossa tehtyjä havaintoja varhaisemmasta asutuksesta, ovat perusteet kohteen muinaisjäännösstatukselle varsin ohuet.

Opintopiirin tekemässä inventoinnissa ensisijaiseksi tavoitteeksi otettiin historiallisen lähdeaineiston ja topografian perusteella luopaavilta vaikuttaneiden alueiden systemaattinen tarkastaminen maastossa. Pyrkimyksenä oli löytää konkreettisia asutusjäänteitä eli rakenteita ja esinelöytöjä. Inventointimethodi viritettiin suurta henkilömäärää tehokkaasti hyödyntäen pintapöimintään painottuvaksi, koska oletettiin, että nykyisten tonttimaiden laitamilla sijaitsevilta pelloilta olisi mahdollista löytää merkkejä vanhemmasta asutuksesta.

Inventoinnin jälkeen alueelta tunnettiin yhteensä 18 kohdetta, joilta on konkreettisia havaintoja 1800-lukua vanhemmasta asutuksesta sekä yksi mahdollinen rökkiökohde (*Kirkonkylä Kirkonturan länsipuoli*). Historialliselle ajalle ajoittuvista kohteista kuusi sijoittui Museoviraston tekemän inventoinnin kylärajausten ulkopuolelle ja kuusi aivan rajausten reuna-alueille (ks. Kuva 2). Toisaalta Museoviraston inventoinnin perusteella tehdyt aluerajaukset ovat kooltaan niin suuria, että niiden sisään voisi olettaa jääneen suuremmankin osan alueen löytöjen ja rakenteiden avulla paikallistetuista kohteista.⁷⁹

Opintopiirin inventoinnin tulos osoittaa, että valitulla metodilla on suuri vaikutus inventoinnilla saavutettaviin tuloksiin. Museoviraston inventoinnin muinaisjäännösrajausten reuna-alueilta ja kokonaan ulkopuolelta löytyneet kohteet osoittavat osaltaan sitä tosiasiaa, että arkeologisen kyläontti-inventoinnin suunnittelussa tulisi huomioida kartta-aineiston ohella myös inventointialueen topografiset ja historialliset erityispiirteet. Varsinaisessa kohteiden määrittelyssä maastohavaintojen tulisi olla ensisijainen kriteeri, varsinkin tilanteissa, joissa historial-

linen kartta-aineisto on satoja vuosia nuorempaa kuin etsittävä aikataso.

HISTORIAALLISEN AJAN ASUINPAIKAT MUINAISJÄÄNNÖSHALLINNOSSA

Kaksi samanaikaista, mutta erilaiseen metodiin perustuvaa inventointia tuottivat erilaista informaatiota Virolahden historiallisen ajan asuinpaikoista. Inventointien jälkeen on ollut mahdollista seurata, miten tuloksia on käsitelty muinaisjäännöshallinnossa ja miten kohteet on viety muinaisjäännösrekisteriin. Muinaisjäännösrekisterin tarkastelu osoittaa, että maastohavaintojen perusteella muinaisjäännöksiksi määritellyt pistemäiset kohteet on samoille alueille osuessaan alistettu 1800-luvun karttojen perusteella tehtyjen muinaisjäännösrajausten alakohteiksi, joille ei ole yleensä ilmoitettu erillisiä koordinaatteja. Lisäksi kohteiden viennissä muinaisjäännösrekisteriin on tapahtunut sekaannuksia, joiden seurauksena kohteiden nimet ja jopa sijainnit ovat muuttuneet.

Lähdearvoltaan erilaiset aineistot on osittain sekoitettu keskenään. Opintopiirin inventoinnissa maastohavaintojen perusteella paikallistettuja keskiaikaisia tai uuden ajan alkuun ajoittuvia kohteita ei ole millään tavalla erotettu toisessa inventoinnissa karttojen perusteella rajatuista, 1800-luvun tilanteeseen perustuvista kyläalueista.⁸⁰ Esimerkiksi Museoviraston inventoinnissa 1800-luvun karttojen perusteella rajattu kohde *Ala-Pihlaja (Nederpihlja by) Aatola* kattaa usean nykyisen tonttimaan alueen. Lisäksi rajausta on ulotettu – karttapohjaisen inventoinnin alkuperäisestä rajauksesta poiketen – käsittämään myös opintopiirin maastotutkimuksissa havaitut kohteet *Pihlajatien ja Museotien risteys* sekä *Kujala*, joista ensimmäinen sijaitsee jopa eri puolella jokea kuin aluerajauksen muut osat. Muinaisjäännösre-

kisteriin on myös jätetty kokonaan merkitsemättä Pihlajanjoen länsirannalta löytynyt Niemen kohde, josta maastoinventoinnissa paikallistettiin uunin perustus.

Virolahden alueella samalle paikalle osuvat kivikautiset ja historiallisen ajan muinaisjäännökset ovat myös osoittautuneet ongelmallisiksi. Monissa tapauksissa kohteen ajoitukseksi on muinaisjäännösrekisterissä määritelty ainoastaan ”kivikautinen”, vaikka opintopiiriin inventoinnissa samalta paikalta on löytynyt historiallisia löytöjä tai rakenteita, ja raportissa niille on annettu ajoitukseksi sekä ”kivikautinen” että ”historiallinen aika”. Lisäksi inventointiajankohtana historiallisen ajan maalöydöt luettelointiin vielä Museoviraston historiallisiin kokoelmiin, minkä vuoksi muinaisjäännösrekisterin kohdekuvauksissa historiallisen ajan löydöt jäävät parhaassa tapauksessa maininnaksi kohdekuvaustekstiin, huonommassa tapauksessa kokonaan näkymättömiin.

Tutkimustuloksemme osoittavat, että inventoinnissa pitäisi olla riittävästi aikaa tarkastaa parhaimmat paikat myös maastossa – riippumatta siitä onko näillä paikoilla ollut historiallisten karttojen perusteella asutusta tai ei. Virolahden esimerkki osoittaa, etteivät laajojen *mahdollisten muinaisjäännösalueiden* sisältä maastohavaintojen perusteella paikannetut kiinteät muinaisjäännökset tällä hetkellä erotu riittävän selvästi muinaisjäännösrekisteristä. Tietoarvoltaan ja luotettavuudeltaan eriarvoisten havaintojen merkintätapa on epäselvä ja siinä on alueellisia eroja, jotka hankaloittavat rekisteritiedon hyödyntämistä suojelun, tutkimuksen ja maankäytön tarpeisiin.

Perusteettomat tai varmuuden vuoksi tarpeettoman laaja-alaiseksi tehdyt kohde-rajaukset eivät edistä kylätonttien suojelua tai tutkimusta, vaan päinvastoin vääristävät suojeluperusteita, rasittavat turhaan maankäyttöä ja hankaloittavat alueen asutuskuvan

tutkimusta. Lisäksi tapa, jolla kahta erilaista, tietoarvoltaan eritasoista inventointiaineistoa on käsitelty muinaisjäännöshallinnossa – jota varten muinaisjäännösrekisteri on nimennyt perustettu – sekoittaa tilannetta entisestään. Kohteita rekisteriin vietäessä tulisikin selvästi ilmoittaa, onko kyseessä historiallisen kartta-aineiston perusteella rajattu potentiaalinen muinaisjäännöskohde vai maastohavaintojen perusteella vahvistettu kiinteä muinaisjäännös. Tutkimuksen ja suojelun näkökulmasta olisi suotavaa, että muinaisjäännösrekisteriin vietäisiin pistemäisenä tietona myös karttapohjaisen inventoinnin rajausten sisältä tehdyt maastohavainnot löydöistä ja kiinteistä rakenteista, ja että tämä tieto löytyisi myös kohteen kuvailutiedoista muutenkin kuin piilotettuna alakohde-väli-lehden taakse.

YHTEENVETO

Virolahden Porolahden ympäristön ja Pihlajanjoen varren inventoinnissa ei päästy ajassa taaksepäin rautakaudelle saakka. Löydetyn keskiaikaisen ja uuden ajan alun aineiston runsaus kuitenkin yllätti: inventointilöydöt toivat ensi kertaa Kaakonkulman mantereelta päivänvaloon keskiajan löytöaineistoa. Näin myös maalöytöjen osalta päästiin kiinni liki samaan aikaan Virolahden Lapurin hylyn ja luonnonsataman löytöaineiston kanssa⁸¹. Inventointiaineisto antaa ensimmäistä kertaa mahdollisuuden hahmottaa Virolahden ja Kaakkois-Suomen keskiaikaista asutuskuvaa ja sen suhdetta nuorempaan asutukseen.

Inventointilöydöt osoittautuivat samankaltaisiksi esimerkiksi Uudenmaan kylätonttien aineistojen kanssa. Erona läntisempiin aineistoihin Virolahden aineistossa alkuperältään mahdollisesti itäisten löytöjen osuus on kuitenkin näkyvä, ja useiden keramiikkalöytöjen kohdalla niiden alkuperä ja ajoitus jäivät epä-

varmoiksi. Virolahden löytöaineiston runsaus ja monipuolisuus viittaavat joka tapauksessa alueen kauppayhteyksiin muualle Itämeren piiriin.

Myös inventoinnissa havaitut rakenteet muistuttivat huomattavasti Länsi-Suomessa historiallisen ajan inventointien yhteydessä dokumentoituja. Suurin osa Virolahdella havaituista rakenteista oli matalia maanpeittämiä kivikumpareita, joista koekuopan tai kairauksen yhteydessä havaittiin hiiltynyttä maata sekä palanutta savea ja tiiltä. Valitettavasti tällaisten rakenteiden ajoittaminen on haastavaa ilman laajempia tutkimuksia, mutta ainakin Uudellamaalla kokonsa ja sijaintinsa puolesta vastaavat kiveykset ovat yleensä keskiajalta tai uuden ajan alusta peräisin olevia uuneja.

Virolahden kaksi erilaisilla metodeilla tehtyä historiallisen ajan kyläinventointia osoittivat, etteivät varhaisimpien asutushistoriallisten asiakirjojen ja 1800-luvun isojakokarttojen pohjalta tehty muinaisjäännösten aluerajaukset toimi hyvin keskiajan ja uuden ajan alun asutusta etsittäessä. Voidaan pitää jopa yllättävänä, miten suuri osa opintopiirin inventoinnissa löydetystä asutushistoriallisista kohteista (30 %) jäi 1800-luvun isojaon kartta-aineistossa kuvattujen tonttimaiden ulkopuolelle. Näin siitä huolimatta, että tutkimusalueella maankohoamisen aiheuttamat luonnonympäristön muutokset keskiajalta nykypäivään ovat niin pieniä, ettei niillä ole ollut suurta vaikutusta asumis- ja viljelykelpoiisiin alueisiin. Tämä osoittaa, että mikrotason muutoksilla voi olla huomattava merkitys keskiajan ja uuden ajan alun asutukseen liittyvien muinaisjäännösten säilymiselle ja löytämismahdollisuuksille.

Kaikkiaan Virolahden ympäristön inventointi osoitti, että keskiaikaisen asutuksen paikantaminen onnistuu ilman vanhinta maakirjakartta-aineistoakin. Tällaisessa tapauksessa inventoinnin onnistuminen vaatii eri-

tyisesti intensiivistä kenttätyöskentelyä. Eri inventointimetoodeilla saadut tulokset poikkeavat toisistaan hyvin paljon Virolahdella. Tulos antaa syyn olettaa, että samansuuntainen tilanne voi olla vallitseva myös muilla alueilla, joilla inventoinnit ovat perustuneet 1700- ja 1800-luvun karttojen pohjalta rajattujen asutusalueiden tarkastamiseen, eikä konkreettisten arkeologisten löytöjen etsimiseen. Olisikin toivottavaa, että tulevaisuudessa historiallisen ajan inventointimethodiikan erityispiirteistä Suomen eri alueiden välillä keskusteltaisiin enemmän.

LOPPUSANAT

Virolahdella vuonna 2007–2008 toteutetun inventoinnin jälkeen historiallisen ajan muinaisjäännösinventointien määrä Suomessa on kasvanut huomattavasti. Samalla inventointien maantieteellisen alueen laajeneminen on mahdollistanut historiallisen asutuksen ja sitä koskevan lähdeaineiston alueelliset erot huomioivan metodiikan kehittymisen. Inventointien määrän kasvun ja metodiikan kehittymisen myötä on myös herännyt keskustelua kohteiden arvottamiseen ja suojeluun sekä erityyppisten inventointien informaatioarvoon liittyvistä kysymyksistä. Kaikkiaan historiallisen ajan muinaisjäännöskohteiden, erityisesti asuinpaikkakohteiden, inventointi on siis 2000-luvun alun jälkeen ottanut suuria harppauksia eteenpäin.

Kuten Virolahden esimerkki osoittaa, ennen 2000-lukua ja sen ensimmäisellä vuosikymmenellä tehtyjen inventointien kohdalla keskeiseksi ongelmaksi niin tutkimuksen kuin suojelunkin osalta muodostuu edelleen informaation hallinnollinen käsittely muinaisjäännösrekisterissä. Eri tyyppisissä inventoinneissa kerätyn informaation jatkokäsittelyssä ja viemisessä muinaisjäännösrekisteriin on huomattavia alueellisia, jopa

inventointikohtaisia eroja, jotka hankaloittavat tiedon jatkokäyttöä. Merkittävimpänä ongelmana voi mainita informaatioarvoltaan erilaisten havaintojen sekoittumisen muinaisjäännösrekisterissä siten, ettei rekisteritiedon perusteella ole kaikissa tapauksissa mahdollista erottaa pelkästään kartta-aineistoihin ja varsinaisiin maastohavaintoihin perustuvaa informaatiota. Ongelma on osittain terminologinen (vrt. *muinaisjäännös* vs. *mahdollinen muinaisjäännös*), mutta liittyy myös kohteiden rajaamiseen ja alakohteiden määrittelyyn.

2000-luvulla käyty keskustelu osoittaa, että inventoijat kokevat nykytilanteen hankalaksi. Lisäksi epäselvät rajaamiskriteerit ja kohteiden määrittelyt heijastuvat suoraan tutkimukseen ja suojeluun, mikä vaarantaa sekä muinaisjäännösten että maanomistajien oikeusturvan. Tulevien inventointien osalta muinaisjäännöstyyppien määrittelytyön eteneminen ja rekisterien kehittäminen toivottavasti poistavat esimerkiksi terminologiaan ja aluerajauksiin liittyviä ongelmia. Samaan aikaan vanhempien inventointien osalta olisi toivottavaa, että muinaisjäännösrekisteriin merkittyjen kohteiden tiedot käytäisiin systemaattisesti läpi, ja mahdolliset virheelliset tiedot korjattaisiin. Tällöin rekisteriaineistot hyödyntäisivät paremmin tutkimusta ja suojelua.

Viirolahden osalta Muinaisjäännösrekisterin tiedot on tarkastettu käymällä läpi kaikkien Helsingin yliopiston Historiallisen ajan arkeologian opintopiirin maastoinventoinneissaan paikallistamien kohteiden tiedot. Rekisteritietoja on verrattu opintopiirin alkuperäiseen inventointikertomukseen ja virheellisistä tiedosta sekä kohteiden määrittelyyn ja paikkatietoon liittyvistä ongelmista on keskusteltu Museoviraston edustajien kanssa. Museovirastolle on virheellisten merkintöjen osalta toimitettu myös kohdekohtaiset korjausohjeet. ♦

KIIOTOKSET

Haluamme kiittää inventointiin osallistuneita: Liisa Kunnas, Niko Latvakoski, Tiina Mikkonen, Marianna Niukkanen (Intendentti, Museovirasto), Kerkko Nordqvist, Heidi Nordqvist, Anna-Maria Salonen, Nora Salonen, Eeva Salmi, Elina Terävä, Riikka Tevali, Tuovi Vaara, Eeva Vakkari ja Santeri Vanhanen. Lisäksi kiitokset tutkijoille dos. Georg Haggrén (Helsingin yliopisto), Henrik Jansson ja FT Erki Russow (Tallinnan yliopisto) heidän projektin eri vaiheissa antamastaan avusta.

Erityiskiitos Museoviraston intendentti Petri Haliselle ja intendentti Helena Rannalle hedelmällisestä keskustelusta liittyen Viirolahden historiallisten muinaisjäännösten rajauksen ja määrittelyn ongelmiin.

Kiitoksen ansaitsee myös Ylä-Pihlajan porukka, erityisesti Tarja Sipilä, Haajan asukkaat ja majapaikkanamme toimineen Ylä-Pihlajan seurantaloon (Mäkipirtin) ”herain-klubi”.

Tutkimuksen mahdollisti Kymin Osa-kehtien 100-vuotissäätiön myöntämä apuraha.

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi

Tarja Knuutinen
tarja.knuutinen@helsinki.fi

Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Arkeologia, PL 59, 00014 Helsingin yliopisto

Teemu Mökkönen
teemu.mokkonen@gmail.com

LOPPUVIITTEET

- 1 Historiallisen ajan opintopiirin toiminta alkoi 1990-luvun alussa Suomen keskiaikainen kartanolaitos –projektilla (Niukkanen 1997.), ja 2000-luvun alussa opintopiiri tutki Pernajan Tomtåkerin keskiaikaista kylätonttia Pernajassa Medeltidsarkeologi på landsbygden –projektissa (ks. Ahl 2006; Hämäläinen ibid.; Knuutinen 2006a; Knuutinen 2006b; Rosendahl 2006; Salonen & Väisänen ibid.; Tevali ibid.).
- 2 Mökkönen & työryhmä 2008.
- 3 Kivikoski 1940: 8–9; Miettinen 1998: 101–105; Tallgren 1918: 20–24. Näitä ovat Virolahden osalta nykyisin Venäjän puolella sijaitsevat 1910-luvulla tutkittu Pitkäpaaden Essaaren röykkiöhauta (Tallgren 1918) ja Orslahden 1930-luvulla tutkittu kumpuhauta (Kivikoski 1940). Haminan puolelta tunnetaan 1990-luvun alussa Kymenlaakson silloisen maakunta-arkeologin Timo Miettisen tutkimat saaristossa sijaitsevat Kuorsalon ja Tammion Västrin röykkiöhaudat.
- 4 Miettinen 2012: 65, 72; Jäppinen 2015.
- 5 Tolonen 1997; Miettinen 1998: 95.
- 6 Miettinen 1998; Miettinen 2012.
- 7 Laakso 2011.
- 8 Heikkilä 2012: 87.
- 9 Kaukiainen 1970: 54–58.
- 10 Uino 2003: 336.
- 11 Rosén 1936: 50–51; Rosén 1960: 105–112; Kaukiainen 1970: 48–49; Hiekkänen 2003: 484–486; Heikkilä 2012: 86–92.
- 12 Kaukiainen 1970: 103–104.
- 13 Ibid.: 47–48.
- 14 Korpela 2004: 201–202.
- 15 mm. Gaimster 2000: 239–240; Mökkönen 2006. Sittemmin tilanne on muuttunut, ks. mm. Mikkola 2014.
- 16 Rinne 1905: 94.
- 17 Hiekkänen 1994: 237; Hiekkänen 2004: 189.
- 18 Kaukiainen 1970: 59; Hiekkänen 2003: 484–486, 502.
- 19 Finlands Medeltidsurkunder (FMU) 443.
- 20 Kaukiainen 1970: 63–64; Mökkönen 2006; Mökkönen 2012; Suhonen 2006; Heikkilä 2012: 119.
- 21 Kaukiainen 1970: 64; Suhonen 2006: 6–7.
- 22 Suhonen 2006.
- 23 esim. FMU 960; Kaukiainen 1970: 64; Kaukiainen 2004: 50.
- 24 FMU 443.
- 25 Kaukiainen 1970: 76.
- 26 Esimerkiksi vuoden 1806 kartat MH 351/2d 6:3 ja MH 350/2d 3:4 (Kansallisarkisto).
- 27 Kaukiainen 1970: 402.
- 28 Esim. Antonson 1993; Widgren 2000; Niukkanen 2000; Lehtinen 2005; Antonson 2014.
- 29 Mm. Tvauri 1993; Taivainen 1999; Suhonen 2003; Suhonen 2005; Suhonen 2007; Hakanpää 2005; Jansson & Latikka 2006; Haggrén, et al. 2008; Adel 2009.
- 30 Lehtinen 2005: 73–82; Hämäläinen 2006: 33–36.
- 31 Esim. Lehtinen 2005: 81–82.
- 32 Luoto 1984: 164–166; Poutiainen 2010: 25–27; Adel 2011: 33; Suhonen 2014: 43.
- 33 Beronius Jörpeland 2010: 5, 32.
- 34 Ibid.: 39–42; Antonson 2014.
- 35 Esim. Haggrén 2005.
- 36 Haggrén 2015: 464–466.
- 37 Mäkinen 2002: 36–38.
- 38 Kaukiainen 1970: 87–88.
- 39 Ibid.: 115–123.
- 40 Ibid.: 540.
- 41 Ibid.: 198–203; Mäkinen 2002: 85–86, 193–194, 241.
- 42 Kaukiainen 1970: 402.
- 43 Antonson 2004: 191–199, 220–221; Mäkinen 2002: 135–137; Suhonen 2014.
- 44 Seitsonen, et al. 2005; Mökkönen & työryhmä 2008.
- 45 Ainoana mahdollisena rautakauden kohteena tämän inventoinnin yhteydessä mainittakoon Virolahden kirkonkylän pohjoispuolelta löydetty röykkiö.
- 46 Keväällä 2017 kohde on merkittynä muinaisjään-
nösrekisterissä kivikautiseksi asuinpaikaksi nimeltä Tenttula (mj-tunnus 1000014051).
- 47 Salonen & Väisänen 2006: 52–53; Väisänen 2016: 162.
- 48 Jansson 2009, suullinen tiedonanto; Mökkönen & työryhmä 2008.
- 49 Ks. Enqvist 2005.
- 50 Vuoristo 2011: 49–50.
- 51 Mikkonen 2017.
- 52 Keväällä 2017 kohde on merkittynä muinais-
jäännösrekisterissä kivikautiseksi asuinpaikaksi (mj-tunnus 935010021).
- 53 Keväällä 2017 kohde on merkittynä muinaisjään-
nösrekisterissä osaksi laajaa historiallista asuinpaik-
kaa Ala-Pihlaja (Nedrepjihla by) Aaltola (mj-tunnus 1000010981).

- 54 Siegburgin kivisavikeraamisen kannun kylkipala korvan kohdalta (ylh., KM 2007130:43), partamiehenkannun kappale (KM 2007130:48), kivisavikeraamisen tuopin kappale (vrt. partamiehenkannu, KM 2008080:2) ja 1600-luvun kivisavikeramiikka eteläisestä Ala-Saksista (KM 2008080:1) (Erki Russow, suullinen tiedonanto, helmikuu 2010)
- 55 Väisänen 2016: 164.
- 56 Keväällä 2017 kohde on merkittynä muinaisjään-
nösrekisterissä osaksi laajaa historiallista asuinpaikkaa Ala-Pihlaja (Nedrepijhla by) Aaltola (mj-tunnus 1000010981).
- 57 Keväällä 2017 kohde on merkitty muinaisjään-
nösrekisterissä kohteen Alapihlaja (Nedrepijhla by) Kantola (mj-tunnus 1000010982) alakohteeksi.
- 58 Seitsonen, et al. 2005.
- 59 Keväällä 2017 kohde on merkittynä muinaisjään-
nösrekisterissä osaksi laajaa historiallista asuinpaikkaa Kirkonkylä (Taipale/ Edhesby) (mj-tunnus 1000011099), missä se mainitaan alakohteena ilman tarkentavia koordinaatteja.
- 60 Keväällä 2017 kohde on merkittynä muinaisjään-
nösrekisterissä osaksi laajaa historiallista asuinpaikkaa Kirkonkylä (Taipale/ Edhesby, mj-tunnus 1000011099), missä se mainitaan kahtena erillisenä alakohteena ilman tarkentavia koordinaatteja.
- 61 Taipaleen kylän isojakokartat ks. KA MHA G21:41/5-8 Koivuniemi / Taipale, KA MHA G22b:5/10-13 Koivuniemi; N:o 4 Taipale, RN:o 4:2-3.
- 62 Keväällä 2017 kohde on merkittynä muinaisjään-
nösrekisterissä historiallisen kivirakenteeksi, raja-
merkiksi (mj-tunnus 1000014199).
- 63 Tevali 2006; Heinonen 2015: 14–15; Haggrén & Jansson 2012; Knuutinen 2015.
- 64 Vrt. esim. Haggrén, et al. 2008.
- 65 Ibid.
- 66 Suhonen 2005; Suhonen 2007.
- 67 Suhonen 2011.
- 68 Enqvist 2007a; Enqvist 2007b; Enqvist 2007c; Enqvist 2008; Vuoristo 2007a; Vuoristo 2007b; Vuoristo 2008a; Vuoristo 2008b; Vuoristo 2008c.
- 69 Salonen & Väisänen 2006; Pellinen 2007: 92–104; Väisänen 2010; Terävä 2016; Väisänen 2016.
- 70 Esim. Luoto 2010; Lehtinen 2012.
- 71 Enqvist 2007a: 20.
- 72 Ibid.; Enqvist 2007b; Enqvist 2007c; Enqvist 2008; Vuoristo 2007a; Vuoristo 2007b; Vuoristo 2008a; Vuoristo 2008b; Vuoristo 2008c.
- 73 Enqvist 2007a.
- 74 Ks. esim. Laulumaa, et al. 2010.
- 75 Keskustelusta esim. Luoto 2010; Lehtinen 2012.
- 76 Vuonna 2007 tehtyjä inventointeja arvioitaessa on huomioitava, että tällöin käytössä ollut Museoviraston Rakennushistorian osaston *Kylätonttien rajaaminen, luokittelu ja nimeäminen – ohje inventoijalle* -opas (Niukkanen 2007) ei ollut yhtä tarkka kylätonttien rajaamisen, säilyneisyyden arvioinnin ja suojelutarpeen määrittelyn osalta kuin vuonna 2009 julkaistu ohje (Niukkanen 2009).
- 77 Niukkanen 2009: 32.
- 78 Ks. Luoto 2010.
- 79 Esimerkiksi Virolahden kirkonkylän raja-
aus on noin kaksi kertaa Oulun 1700-luvun alun kaupunki-
alueen kokoinen (ks. Ikonen & Mökkönen 2002).
- 80 Ala-Pihlajassa ko. alue on ollut asuttamatonta van-
himpien karttojen tekoaikana, ja jäänyt siten auto-
maattisesti Museoviraston karttapohjaisen inven-
toinnin ulkopuolelle.
- 81 Mökkönen 2006: 44–47 viitteineen.

LÄHTEET

Suulliset tiedonannot

Jansson, Henrik 2009. Suullinen tiedonanto Kotkan Vanhankylänmaan keramiikkalöydöistä.

Mikkanen, Tiina 2017: Suullinen tiedonanto uunirakenteisiin liittyvästä savesta.

Russow, Erki 2010. Suullinen tiedonanto Virolahden keramiikkalöydöistä, helmikuu 2010.

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Maanmittaushallituksen Alue- ja rajakartat

MH MH 351/- - Charta öfver Koivuniemi bys ägor i Wederlax Socken och Fredrikshamns kreis

MH MH 358/- -. Charta öfver Ylä-Pihlaja bys ägor i Wederlax socken och Fredrikshamns kreis författad af Flota 2 lieutenanten Karpoff.

Kansallisarkisto (KA), Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, MHA Uudistuskartat ja -asiakirjat, Viipurin lääni, Virolahti

Julkaisemattomat lähteet

Enqvist, J. 2007a. Virolahti, Osa II. Historiallisen ajan muinaisjäännostien inventointi 3.–28.9.2007. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.

Enqvist, J. 2007b. Hamina, Osa II. Historiallisen ajan muinaisjäännostien inventointi 4.–15.9.2006. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.

- Enqvist, J. 2007c. Miehikkälä, Osa II. Historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointi 1.–26.10.2007. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Enqvist, J. 2008. Kouvola (Anjalankoski, Elimäki, Kouvola ja Kuusankoski), Osa II. Historiallisen ajan muinaisjäännösten arkeologinen inventointi 25.8.–31.10.2008. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Haggrén, G., et al. 2008. Keskiaikaisten muinaisjäännösten inventointi Läntisellä Uudellamaalla (Inkoo, Karjaa, Kirkkonummi, Pohja, Siuntio, Tammisaari) 2007. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Hakanpää, P. 2005. Espoon eteläosien historiallisen ajan kyläpaikkojen yleiskaavainventointi 2005. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Ikonen, T. & Mökkönen, T. 2002. Oulu-Uleaborg. Kaupunkiarkeologinen inventointi. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Jansson, H. & Latikka, J. 2006. Länsi- ja Keski-Uudenmaan saariston ja rannikkoalueiden inventointi 2002–2003. Tammisaari, Hanko, Inkoo, Siuntio, Kirkkonummi, Espoo, Helsinki. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Laulumaa, V., et al. 2010. Espoo-Salo oikoradan Lohja-Salo linjausvaihtoehtojen arkeologinen arkisto- ja karttaselvitys. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Mikkola, E. 2014. Virolahti Suuri Rantatie Uistesuo. Suosiltojen arkeologinen kaivaus Mestarmäentiellä 10.11.–19.12.2014. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Mökkönen, T. & työryhmä 2008. Raportti Virolahden Porolahden ympäristön ja Pihlajanjoen varren arkeologisesta inventoinnista 2007–2008. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Seitsonen, O., et al. 2005. Virolahden arkeologinen inventointi 2005. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Suhonen, V.-P. 2003. Historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointi Itä-Uudellamaalla keväällä 2003. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Suhonen, V.-P. 2005. Vantaan keskiaikaisten kyläpaikkojen inventointi vuonna 2005. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Suhonen, V.-P. 2007. Sipoon historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointi vuonna 2007. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Suhonen, V.-P. 2011. Helsingin keskiaikaiset ja uuden ajan alun kyläpaikat 2011. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Vuoristo, K. 2007a. Kotkan kuntainventointi. Manteeren historiallinen aika ja saaristo. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Vuoristo, K. 2007b. Pyhtään kuntainventointi. Historiallinen aika. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Vuoristo, K. 2008a. Valkealan historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointi Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Vuoristo, K. 2008b. Jaalan historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointi. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Vuoristo, K. 2008c. Iitin historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointi. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.
- Vuoristo, K. 2011. Hamina Rykmenttikenttä. Historiallisen ajan arkeologinen kaupunkikaivaus 5.5.–12.8.2011. Tutkimusraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.

Painetut lähteet

- FMU = Finlands medeltidsurkunder I. – 1400. Samlade och i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom Reinh. Hausen 1910.
- Kirjallisuus
- Adel, V. 2009. Recent Archaeological Research of Rural Medieval Sites in the Pirkanmaa Inland Region. SKAS 3/2008, 36–49.
- Adel, V. 2011. Koekaivaukset Pirkkalankylän muinaisella tonttimaalla. *Pirkanmaan alta* 12, 28–34.
- Ahl, E. 2006. Från studiecirkel till projekt – en översikt. SKAS 4/2006, 8.
- Antonson, H. 1993. *Jämtlands äldre agrarlandskap. Försök till en regional indelning baserad på lantmäteriakter för tiden 1650–1899*. Östersund, Kulturmiljöenhetsen vid Länstyrelsen i Jämtlands län.
- Antonson, H. 2004. *Landskap och ödesbölen. Jämtland före, under och efter den medeltida agrarkrisen. Meddelande 129* Stockholm, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms Universitet.
- Antonson, H. 2014. Retrospection of medieval landscape change in mid-Sweden. Historical maps analysed using a retrogressive approach. E. Heide & K. Bek-Pedersen (toim.), *New focus on retrospective methods. Resuming methodological discussions: case studies from Northern Europe. Folklore Fellow's Communications* 307. Helsinki, Suomalainen tiedeakatemia, 163–185.
- Berónius Jörpeland, L. 2010. Medeltida landsbebyggelse i Stockholms län. UV Mitt, Rapport 2010:8. Riksantikvarieämbetet.

- Enqvist, J. 2005. Rautakauden tyyppin keramiikka – rautakautinen keramiikkatyyppikö? P. Pesonen & T. Mökönen (toim.), *Arkeologipäivät 2005: Muinaisjännösten suojelun ja tutkimuksen yhteensovittaminen - Uuta rautakauden tutkimuksesta*. Helsinki, Suomen arkeologinen seura, 95–102.
- Gaimster, D. 2000. Hanseatic Trade and Cultural Exchange in the Baltic circa 1200–1600: Pottery from Wrecks and Harbours. *Schutz des Kulturerbes unter wasser : Veränderungen europäischer Lebenskultur durch Fluss- und Seehandel : Beiträge zum Internationalen Kongress für Unterwasserarchäologie (IKUWA-99) 18.–21. Februar 1999 in Sassnitz auf Rügen Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns, Bd. 35*. Lübstorf, Archäologisches Landesmuseum Mecklenburg-Vorpommern, 237–247.
- Haggrén, G. 2005. *Autioituneet kylätontit – kurkistusreikä Uudenmaan asutushistoriaan. Merellinen perintömmä*. (CD-ROM). Helsinki, Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia.
- Haggrén, G. 2015. Keskiajan arkeologia – Asuinpaikat ja asumukset. G. Haggrén, P. Halinen et al. (toim.), *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*. Helsinki, Gaudeamus Oy, 420–471.
- Haggrén, G. & Jansson, H. 2012. Raseborg Through the Ages. K. Uotila, T. Mikkola et al. (toim.), *Castella Maris Baltici X. Archaeologica Medii Aevi Finlandiae XVIII*. Turku, Suomen keskiajan arkeologian seura.
- Heikkilä, T. 2012. Osa III, Kymenlaakson keskiaika. Y. Kaukiainen (toim.), *Kymenlaakson historia I: Jokilaakso ja rajamaa esihistoriasta 1800-luvulle*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 81–167.
- Heinonen, T. 2015. Ohuita kerroksia ja vähäisiä löytöjä – Stratigrafia uuden ajan alun kylätontilla Vantaan Märstensbyn Lillaksessa. *SKAS* 1/2014, 3–16.
- Hiekkanen, M. 1994. *The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku. A Systematic Classification and Chronology*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 101. Helsinki, Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Hiekkanen, M. 2003. Viipurin lääni – rautakaudesta keskiaikaan. M. Saarnisto (toim.), *Viipurin läänin historia: 1, Karjalan synty*. Lappeenranta, Karjalan kirjapaino, 475–504.
- Hiekkanen, M. 2004. Ruotsin Karjalan keskiaikaiset kirkot. Y. Kaukiainen, J. Nurmiainen et al. (toim.), *Viipurin läänin historia: 2, Viipurin linnaläänin synty*. Jyväskylä, Karjalan kirjapaino
- Gummerus kirjapaino, 186–189.
- Hämäläinen, H. 2006. Hanki hyvä tontti! *SKAS* 4/2006, 29–34.
- Jäppinen, J. 2015. Rautakymi. Harrastajatutkimusten tuloksia. *SKAS* 3-4/2014, 35–50.
- Kaukiainen, Y. 1970. *Virolahden historia*. 1, 1850-luvulle. Virolahti, Virolahden kunta.
- Kaukiainen, Y. 2004. Suomenlahden "seprakaupan" juuret. Y. Kaukiainen, J. Nurmiainen et al. (toim.), *Viipurin läänin historia: 2, Viipurin linnaläänin synty*. Jyväskylä, Karjalan kirjapaino
- Gummerus kirjapaino, 49–51.
- Kivikoski, E. 1940. Svenskar i österleden under 500-talet. *Finskt Museum XLVI*, 1–11.
- Knuutinen, T. 2006a. Pernajan Gammelbyn asutushistoriaa keskiajalta 1700-luvulle: katsaus Pernajan pitäjän voutintilien autioterminologiaan. *SKAS* 4/2006, 15–28.
- Knuutinen, T. 2006b. Yhteenvetoa MARK-projektista: tutkimuksen antia – avoimia kysymyksiä. *SKAS* 4/2006, 60–61.
- Knuutinen, T. 2015. Raaseporin Slottsmalmenin tutkimukset kesällä 2014. *SKAS* 1/2014, 42–46.
- Korpela, J. 2004. *Viipurin läänin historia*. 2, *Viipurin linnaläänin synty*. Lappeenranta : Jyväskylä, Karjalan kirjapaino ; Gummerus kirjapaino.
- Laakso, V. 2011. Ensimmäiset lappeelaiset - Pitäjän alue esihistoriasta keskiajalle. *Kauskilasta keisarin aikaan. Lappeen historia I*. Lappeenranta, Lappeenrannan kaupunki, 11–118.
- Lehtinen, L. 2005. *Karttojen kertomaa. Vanhojen karttojen kautta maiseman historiaan*. Porvoo, Ympäristöministeriö, Aluekäytön osasto.
- Lehtinen, L. 2012. Hattulan kylätonttien arvottaminen SALAVAn pohjalta. *SKAS* 3/2011, 3–14.
- Luoto, J. 1984. Keskiaikaista maaseutukulttuuria valaisevia löytöjä Varsinais-Suomessa. H. Brusila, K. Drake et al. (toim.), *Historiallisen ajan arkeologia Suomessa. Turun maakuntamuseon raportteja* 6. Turku, Turun maakuntamuseo, 161–166.
- Luoto, K. 2010. Kylätonttien arvottamisen ja rajaamisen ongelmasta. *SKAS* 4/2010, 48–52.
- Miettinen, T. (1998). *Kymenlaakson esihistoriaa. Kymenlaakson maakuntamuseon julkaisuja* 26. Kotka, Kymenlaakson maakuntamuseo.
- Miettinen, T. 2012. Osa II: Kymenlaakson historiallinen kehitys. Y. Kaukiainen (toim.), *Kymenlaakson historia I: Jokilaakso ja rajamaa esihistoriasta 1800-luvulle*. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura, 32–79.
- Mäkinen, A. 2002. *Linnaleirit ja vainovalkeat. Viipurin läänin asutus kaksikymmentäviisivuotisen sodan (1570–1595) jaloissa. Bibliotheca Historica* 73. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Mökkönen, T. 2006. Virolahden Lapurin hyllyn ajoitus ja sen yhteys paikalliseen asutushistoriaan. *Suomen Museo* 2005, 37–63.
- Mökkönen, T. 2012. Virolahden Lapurin hylky. Tietolaatikko. Y. Kaukiainen (toim.), *Kymenlaakson historia, 1: Jokilaakso ja rajamaa esihistoriasta 1800-luvulle*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 153.
- Niukkanen, M. (toim.) 1997. *Perniö – kuninkaan ja kartanoiden pitäjä. Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja*. Helsinki, Helsingin yliopisto.
- Niukkanen, M. 2000. Asutus- ja elinkeinohistoriallisten muinaisjäännösten inventointi. P. Maaranen & T. Kirkinen (toim.), *Arkeologinen inventointi. Opas inventoinnin suunnitteluun ja toteuttamiseen*. Helsinki, Museovirasto, 208–219.
- Niukkanen, M. 2007. *Kylätonttien rajaaminen, luokitelu ja nimeäminen – ohje inventoijalle*. Helsinki, Museovirasto, Rakennushistorian osasto.
- Niukkanen, M. 2009. *Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset: tunnistaminen ja suojelu. Museoviraston Rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3*. Helsinki, Museovirasto, Rakennushistorian osasto.
- Pellinen, H.-M. 2007. Reconstruction and archaeology. A case study of a village from historically recorded times. V. Immonen, M. Lempiäinen et al. (toim.), *Hortus novus. Fresh approaches to medieval archaeology in Finland. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XIV*. Turku, Suomen keskiajan arkeologian seura, 92–107.
- Poutiainen, H. 2010. Polttohautaus ja nastasolki - rautakautisia inventointilöytöjä Pälkäneeltä ja Sääksmäeltä. *Pirkanmaan alta* 11, 25–33.
- Rinne, J. 1905. Keskiäikainen kivasakasti Virolahdelta. *Suomen Museo* 1905, 92–96.
- Rosén, R. 1936. *Vehkalahden pitäjän historia. 1, Suur-Vehkalahden asutus- ja aluehistoria n. vuoteen 1610*. Vehkalahti, Vehkalahden kunta.
- Rosén, R. 1960. Kymijoen suuseudun asutushistoriaa. A. Ulvinen (toim.), *Kymin historia: 1. Kotka, Kymin historiatoimikunta*, 85–135.
- Rosendahl, U. 2006. Att gräva tomtmark: utgångspunkter för ett arkeologiskt projekt på en medeltida bytomt. *SKAS* 4/2006, 9–14.
- Salonen, N. & R. Väisänen 2006. Pernaja Gammelby Tomtäker löytöjen kertomaa. *SKAS* 4/2006, 51–59.
- Suhonen, V.-P. 2006. Viipurista länteen ja Kymenkartanosta itään - Joitakin huomioita Viipurin voutikunnan 1300-luvun hallintokeskuksista. *SKAS* 1/2006, 3–10.
- Suhonen, V.-P. 2014. Torpat – Itä-Uudenmaan maaseudun arkeologian bulkkitavaraa. *SKAS* 3/2103, 24–48.
- Taivainen, J. 1999. Paluu menneisyyteen – Tyrvännön asutushistoriaa rautakaudelta keskiajalle. *Muinaistutkija* 3/1999, 15–21.
- Tallgren, A. M. 1918. Muutamia uusia muinaislöytöjä ja kaivauksia. *Suomen Museo XXV*, 16–24.
- Terävä, E. 2016. Finds from Mankby – Everyday life and work in the village with a hint of luxury. J. Harjula, M. Helamaa et al. (toim.), *Mankby – A Deserted Medieval Village on the Coast of Southern Finland. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XXII*. Turku, Suomen keskiajan arkeologian seura, 139–166.
- Tevali, R. 2006. Pernajan Gammelbyn Tomtäkerin uunirakenne. *SKAS* 4/2006, 44–50.
- Tolonen, M. 1997. Palynology of forest clearance and early farming in the regions of Kymijoki River Valley. T. Hackens, H. Jugner et al. (toim.), *Time and Environment – A Pact Seminar, September 25–28, 1990, Helsinki, Finland. (PACT 36 - 19)*. Rixensart, Council of Europe, 209–218.
- Tvauri, A. 1993. On the Locations of Fields and Villages in the Parish of Tuulos, Southern Finland. *Fennoscandia archaeologica X*, 59–63.
- Uino, P. 2003. Viikinkiaika n. 800–1100 jKr. M. Saarnisto (toim.), *Viipurin läänin historia: 1, Karjalan synti*. Lappeenranta, Karjalan kirjapaino, 313–382.
- Widgren, M. 2000. Att skriva agrarhistoria med landskapet som källa – kring två kapitel i Jordbrukets första femtusen år. B. Gjerdåker & R. Almås (toim.), *Norges landbrukshistorie til år 2000 : sosiale endringer i bondesamfunnet : rapport fra programseminar 15.-16. oktober 1999, Bergen Trondheim, Senter for bygdeforskning*, 39–48.
- Väisänen, R. 2010. Patoja, kannuja ja ruokailutottumuksia. A. Koivisto, R. Koivisto et al. (toim.), *Gubacka. Keskiajan arkea Vantaalla. Museoviraston rakennushistorian julkaisuja 34*. Vantaa, Museovirasto, 112–125.
- Väisänen, R. 2016. *Kolme kylää. Vantaan keskiaikaisten ja uuden ajan alun kylätonttien arkeologiset tutkimukset*. Vantaa, Vantaan kaupungin museo.

SEITSEMÄN VUOTTA OHUITA KERROKSIA

MANKBYN KYLÄTONTIN KAIVAUS- JA DOKUMENTOINTIMENETELMÄT

Mankbyn kylätontti löydettiin inventoinnin yhteydessä vuonna 2004 ja kolme vuotta myöhemmin siellä suoritettiin koekaivauksia, joiden tarkoituksena oli valmistautua seuraavana kesänä käynnistyviin tutkimuskaivauksiin. Koekaivauksissa havaittiin, ettei Mankbyssä ole juurikaan uudelle ajalle ajoituvaa toimintaa ja keskiaikaiset kerrokset paljastuvat heti pintamaan alapuolelta. Kulttuurikerrokset olivat noin 50 cm paksuiset ja vuotta myöhemmin suoritettussa maatutkauksessa tämä havainto voitiin vahvistaa koskevan koko kylätontin keskusaluetta.

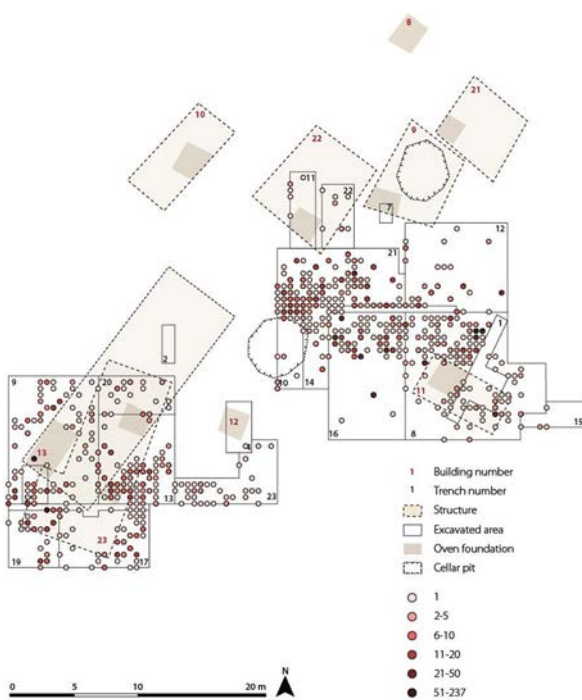
Vuonna 2008 Espoon kaupunki juhlisti 150 vuotista historiaansa ja juhluvuoden ohjelmaan kuului Espoon kaupunginmuseossa järjestetty näyttely ”Kylä – Keskiaikaa Itämeren rannalla” ja siihen liittynyt Mankbyn kylätontilla järjestetty arkeologinen kenttäkurssi. Neljä viikon mittaista kurssia täyttyi kukin hetkessä kymmenestä kurssilaisesta, joista suurimmalla osalla ei ollut aiempaa kokemusta arkeologista kaivauksista. Koekaivauksissa havaitut ohuet ja paikoin vaikeasti toisistaan erottuvat kulttuurikerrokset sekä arkeologinen kaivauskurssi muodostivat kinkkisen yhtälön,

joka vaikutti kylätontin tutkimuksissa valittuihin kaivaus- ja dokumentointimenetelmiin.

Perinteisesti Suomen maaperällä suoritetuilla kaivauksilla, erityisesti esihistorian kohteilla, on hyödynnetty niin sanottua tasokaivautta, jossa maakerrokset kaivetaan ennalta määrätyissä noin 5–10 cm paksuisissa kerroksissa. Esihistorialliset kohteet sijaitsevat usein muinaisilla hiekkarannoilla, missä maaperän happamuus on huolellisesti tuhonnut maakerrokseen päätyneen ihmistoiminnan aiheuttaman orgaanisen aineksen ja usein jäljellä on vain ohut värjäätynyt kulttuurikerros. Tämän vuoksi tutkimuksissa keskitytään kaivaustasojen tarkkaan dokumentointiin tasokarttoja piirtämällä ja löydöt tarkasti

Kaivaukset etenevät koordinaatiston mukaisissa ruuduissa, joiden mukaan myös löydöt talletettiin. Kuvat: G. Haggrén.

paikalleen mittaamalla. Myöhemmin tutkimusaineiston analyysi paljastaa esimerkiksi asuinpaikan eri toiminta-alueita tai eriaikaisia asuinkerrostumia.

1990-luvulla Euroopassa ja muissa Pohjoismaissa työskennelleet suomalaiset arkeologit toivat mukanaan kotimaahan uuden ns. stratigrafisen kaivausmenetelmän, jossa maakerrokset poistetaan kokonaisuudessaan käänteisessä kerrostumisjärjestyksessä, eli nuorempi kerros poistetaan aina vanhemman päältä. Kaivauksissa paljastuneet löydöt talletetaan kerrosten mukaan, eikä niitä välttämättä mitata paikalleen. Kerrokset dokumentoidaan omalle lomakkeelleen, jossa kiinnitetään huomioita kerroksen ominaisuuksiin ja syntyprosessiin, joiden perusteella saadaan lisää tietoa kohteen asutushistoriasta ja -luonteesta. Suomessa menetelmä omaksuttiin erityisesti keskiajan ja uuden ajan kaupunkikohteiden tutkimuksissa. Rannikkoalueen savimaille perustetuissa kaupungeissa voi olla useiden metrien paksuinen stratigrafia, hyvin

Palaneen luun levintä kuvastaa hyvin myös muinaispeltokerrosten sijaintia kylätontin alueella. Kartta: M. Holappa.

säilyneitä rakenteita ja erityisen runsas löytöaineisto.

Mankbyn kylä sijaitsee hiekkamaalla esihistoriallisen asuinpaikan päällä, minkä vuoksi kulttuurikerrokset eivät ole säilyneet kovin hyvin. Kylätontilla on havaittavissa kuitenkin stratigrafiaa, vaikka kerrokset ovatkin paikoin ohuet ja toisistaan vaikeasti erotettavissa. Koska kaivauksilla järjestettiin myös kaivauskurssi, päätettiin tutkimuksissa yhdistää stratigrafisen ja kerroskaivamisen menetelmiä. Paljastuneet maakerrokset (eli yksiköt) kaivettiin stratigrafisessa järjestyksessä, mutta työ eteni kussakin yksikössä 5 cm kerroksissa. Kaivausalueista piirrettiin tasokarttoja, joissa esitettiin kaikki näkyvillä olevat kerrokset, vaikka ne kuuluisivat asutuksen eri vaiheisiin. Kaivausalueet jaettiin 50 cm suuruisiin, koordinaatiston mukaisiin ruutuihin, joista paljastuneet löydöt talletettiin ruutukoordinaatin mukaisesti ja ajoittavat löydöt mitattiin tarkasti paikalleen.

Valittu kaivausmenetelmä auttoi kontrolloimaan kaivauskurssilaisten työtä ja toisaalta se helpotti työn etenemisen arviointia ja dokumentoinnin ajoittamista. Varovainen menetelmä myös helpotti kaivauksilla kaivausharjoitteluun suorittaneita arkeologian opiskelijoita, joille yksikkökaivamisen menetelmät eivät olleet vielä tuttuja. Menetelmällä oli toki kääntöpuolensa: yksikkönumeroiden määrä helposti kasvoi, ruutujen mukaan kaivaminen vaikeutti yksikön rajojen havainnointia ja löytöjen dokumentointi ruuduittain vei oman aikansa. Mutta valitun menetelmän avulla onnistuttiin erottamaan ohuet kerrokset toisistaan ja dokumentoimaan ne tarkasti. Samaan tahtiin etenevien vierekkäisten kaivausalueiden havainnot oli helppo yhdistää toisiinsa, vaikka kaivausten välissä olisi ol-

lut useitakin vuosia. Löytöjen tarkan dokumentoinnin myötä voimme nyt esittää hyvin havainnollisia, kylätontin arkea valaisevia levintäkarttoja.

TULOKSIA

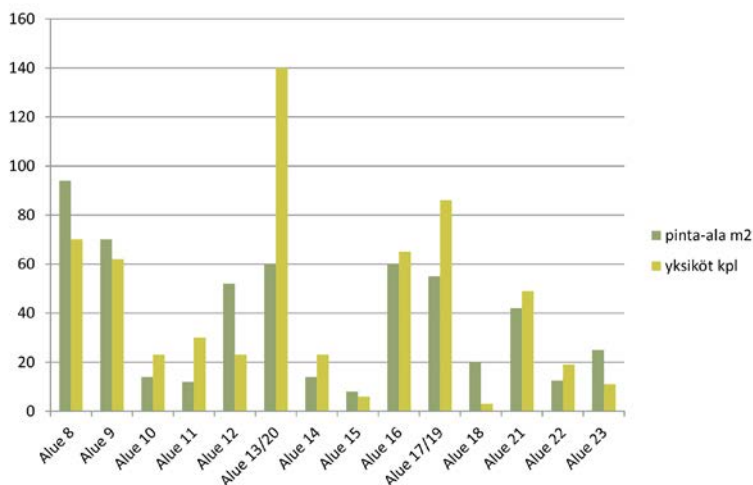
Mankbyn kylätontin tutkimukset alkoivat vuonna 2007 koekaivauksilla ja kartoitus-työllä. Alueella oli suoritettu tiheän puuston ja pensaikon raivaustöitä, ja ensimmäistä kertaa kylätontin rakenteet ja rajat olivat selkeämmin nähtävillä. Kylätontille avattiin seitsemän pienempää kaivausalueita, joiden tarkoituksena oli selvittää kulttuurikerrosten paksuutta ja rakenteiden luonnetta. Koska

alueelle suunniteltiin arkeologista puistoa, kaivauksissa paljastuneista rakenteista poistettiin vain niiden selkeät romahduskerrokset ja pysyvät rakenteet jätettiin paikoilleen. Tätä menetelmää hyödynnettiin läpi koko kaivauksen.

Vuosien 2007–2013 aikana Mankbyn kylätontille avattiin yhteensä 22 kaivausalueita. Ensimmäiset alueet olivat kooltaan pieniä ja koska kerrostumien ja rakenteiden tulkinta oli huomattavan hankalaa kapealla avatulla alueella, kaivausalueiden kokoa myöhemmin suurennettiin ja alueen tutkimuksia tarvittaessa jatkettiin useamman kenttäkauden ajan. Tutkimukset keskittyivät kahdelle alueelle: Kylätontin länsiosassa tutkittiin suurta uuninperustusta sekä sen alapuolelta löytynei-

Kaivausalueella 19 paljastuneet kylätontin paksuimmat kerrostumat kaivettiin pois kaivinkoneella. Alueen 20 luoteiskulmassa sijaitsi Espoon kartanon aikainen riihi, jonka suuret perustuskivet rikkoivat alueelle 13 sijoittuvan parituvan kerrostumia. Alueella 21 havaitut muinaispeltokerrokset jatkuivat alueen 16 puolelle. Kuvat: G. Haggrén, A.-M. Salonen & M. Holappa.

Taulukko kuvaa kylätontin kaivausaleiden pinta-alaa ja dokumentoitujen yksiköiden määrää.

sa kokonaisuudessaan esiin kaivettu asuintupa. Nämä rakenteet kertovat kylätontin loppuvaiheen asutuksesta ennen kylän hylkäämistä, kun sen maat vuonna 1556 siirrettiin Espoon kuninkaankartanon.

tä kylän vanhimpia rakenteita. Tonttimaan itäosassa tutkimukset keskittyivät pienen turparakennuksen ympärille sekä sen pohjoispuolelta havaittujen muinaispeltokerrosten selvittämiseen.

Tutkimusten aikana kylätontin länsiosan suuri uunin perustus paljastui kylätontin nuorimmaksi rakenteeksi, Espoon kartanon omistukseen kuuluvaksi riiheksi. Se oli rakennettu keskiaikaisen parituvan perustusten päälle ja riihen kivijalkana toimineet suuret maakivet rikkoivat paritupaan liittyviä maakerroksia. Parituvan länsipuolelta paljastui Mankbyn kylätontin paksuimmat kerrostumat, kun sieltä löydettiin tupaan liittyvä kellarihuone. Huoneen rakenteiden romahdettua se oli täytetty keltaisella paikoin 70 cm paksulla hiekkakerroksella, jonka tarkoituksena oli tasoittaa alueen topografiaa riihen rakennustöitä varten. Paritupa ajoittui 1400-luvulle ja sen alta löytyi merkkejä vielä varhaisemmasta, 1300-luvulle ajoittuvasta uuninperustuksesta. Kylätontin itäosassa paljastunut muinaispellon viljely ajoittuu samaan asutusvaiheeseen parituvan kanssa. Kylätontin rakenteen ja asutuksen muutoksesta kertoo puolestaan pellon myöhempi hylkääminen, kun sen päälle rakennettiin ainakin yksi asuintupa, ja eteläpuolelle kellarikuoppa sekä kaivauksis-

Seitsemän vuoden aikana Mankbyn kylätontilla tutkittiin yhteensä 555 m² suuruinen alue. Maata kaivettiin noin 224 m³, mikä on karkeasti laskettuna 20 kuorma-auton lastin verran. Yksikköjä dokumentoitiin yhteensä 644 kappaletta ja niistä piirrettiin 118 karttaa, otettiin 1 300 kuvaa ja mitattiin 13 743 mittapistettä. Museokokoelmiin on dokumentoitu yhteensä 6 998 numeroitua löytöä ja jälkitöissä on analysoitu noin 8,8 kg luumateriaalia ja 310 litraa maanäytteitä. Kaikki tämä materiaali on tutkittu ja julkaistu vuonna 2016 englanninkielisessä teoksessa Mankby – Deserted medieval village on the coast of Southern Finland.

Julkaisusta huolimatta töitä ja tutkittavaa Mankbyn kylätontilla riittäisi vielä tulevaisuudessakin. Kylätontin pinta-alasta on tutkittu vasta 5% ja 23 kartoitetusta rakennuksesta vain kaksi on kokonaisuudessaan kaivettu. Mankby on yksi parhaimmin säilyneistä keskiaikaisista kylätonttikokonaisuuksista ja ohuet kulttuurikerrokset voivat vielä paljastaa meille paljon uutta tietoa keskiaikaisesta maaseutuasumisesta. ♦

Maija Holappa
maija.holappa@gmail.com

Medieval Europe Research Community Maastrichtin EAA:ssa

25 VUOTTA EUROOPPALAISTA KESKIAJAN ARKEOLOGIAA YLI RAJOJEN

EAA JA MERC

European Association of Archaeologists järjesti EAA-konferenssin tänä vuonna elo- ja syyskuun vaihteessa Maastrichtissa Alankomaissa. Konferenssin teemana oli *Building Bridges*, ja runsaasti näkyvyyttä saivat myös Maastrichtin ja Maltaan sopimukset, sillä molemmat täyttivät kuluvana vuonna 25 vuotta. Osana suurta konferenssia oli myös tällä kertaa Medieval Europe Research Community (MERC), joka sopimusten tavoin täytti tänä vuonna 25 vuotta. Vuonna 1992 Yorkissa alkunsa saanut Medieval Europe – konferenssi liitettiin vuonna 2012 osaksi laajempaa EAA-konferenssia, ja samalla sen nimi vaihtui MERC:iksi.

Maastricht sopi hyvin tapaamispaikaksi keskiajantutkijoille, sillä kaupungilla on vahva keskiaikainen tausta. Konferenssin varsinainen tapahtumapaikka tosin oli hieman vanhan keskustan ulkopuolella sijaitseva suuri konferenssikeskus MECC, mutta sieltä oli lyhyt kävelymatka historiallisen keskustan vanhojen kirkkojen ja katujen ääreen. MERC tuntuu löytäneen paikkansa suuren konferenssin osana hyvin, ja yleinen mielipide vaikutti olevan, että MERC:in yhdistäminen osaksi EAA:ta oli erittäin toimiva ratkaisu.

MERC järjestää vuosittain seminaarin yhteydessä omalla tunnuksellaan varustettuja sessioita, keskusteluforumin sekä oman illanvieton. Tänä vuonna ohjelmaan sisältyi 21

MERC-tunnuksella varustettua sessiota. Ajallisesti niissä liikuttiin roomalaisajalta aina nykypäivään, ja Euroopan eri alueet olivat melko kattavasti esillä. Konferenssin teema näkyi osaltaan MERC-sessioissa, sillä monet niistä keskittyivät liikkuvuuteen ja kohtaamisiin erilaisissa ympäristöissä eri puolilla Eurooppaa. Esimerkiksi *Urban Encounters – the Materiality of Meetings in Pre- and Early Modern Towns* –sessiossa tarkasteltiin erilaisten ihmisryhmien kohtaamisia keskiaikaisissa kaupungeissa lähinnä Pohjois-Euroopassa. Vaikka esinetutkimus olikin keskeinen lähestymistapa aiheeseen, kuultiin sessiossa myös **Dirk Riegerin** ja **Patrik Flammerin**

EAA ja MERC järjestettiin suuressa konferenssikeskuksessa vanhan kaupungin ulkopuolella. Kuvat: T. Heinonen.

Lyypekin aineiston parasitologisista tutkimuksista, jotka toivat kiinnostavan näkökulman sekä ruokakulttuuriin että kontakteihin.

Arkeologiassa ajankohtaiset aiheet olivat esillä myös MERC-sessioissa, sillä oman sessionsa saivat esimerkiksi metallinilmaisnlöydöt ja bioarkeologia, ja lisäksi ympäristöön liittyvät kysymykset nostettiin esiin. Pohjoismaat olivat hyvin edustettuina MERC:in ohjelmassa, sillä jopa kymmenen MERC-session järjestäjien joukosta löytyi skandinaaveja – suomalaisia tosin järjestäjissä oli ainoastaan yksi, **Georg Haggrén**. Myös muiden sessioiden joukosta löytyi kiinnostavia historiallisen ajan arkeologiaan liittyviä aiheita, sillä kaikkia aihepiiriin sessioita ei ollut varustettu MERC-tunnuksella, ja esimerkiksi luonnontieteellisiä näkökulmia painottaviin sessioihin sisältyi paljon historiallisen ajan materiaaliin liittyviä esitelmää. Koko seminaaria vaivasivat valitettavasti sekavat ja puutteellisesti ilmoitetut aikataulut, joten yksittäisiä esitelmää oli tällä kertaa tavallistakin vaikeampi käydä kuuntelemassa, kun ohjelmasta ei selvinnyt lainkaan milloin niiden oli edes periaatteessa tarkoitus alkaa.

Laajassa seminaarissa olikin mahdotonta ehtiä kuulemaan kaikkea kiinnostavaa, mutta historiallisen ajan arkeologian ajankohtaiset kysymykset ja monipuolisuus nousivat nopeasti esiin jo muutaman session jälkeen. Etenkin kysymys aineistojen kertymisestä ja tutkimuksellisesta käytöstä nousivat toistuvasti esiin, mistä hyvänä esimerkkinä toimi *What Has Happened in Ceramic Studies Since Brugge 1997* – sessio. **Duncan Brown** kertoi esitelmässään keramiikan muodostaman esimerkin kautta brittiläisessä arkeologiassa esinetutkimukselle asetetuista standardeista. Suomalaisen korvaan kuulosti uskomattomalta, että jo raportointivaiheessa voitiin edellyttää, että esineiden läpikäymisestä vastaisi kunkin esineryhmän ammattilainen, jonka pätevyyttä voidaan kontrolloida

Maastrichtin historiallinen keskusta oli lyhyen kävelymatkan päässä konferenssikeskuksesta.

yhtenäisillä kriteereillä. **Ben Jervis** Cardiffin yliopistosta nosti esitelmässään esiin tarkeyden tehdä esinetutkimusta yksityiskohtaisen skaalan lisäksi myös laajemmista näkökulmista, ja monissa esitelmissä toistui toive siitä, että aineistoja käsiteltäisiin yksittäisiä kohteita tai alueita laajempina kokonaisuuksina, ja teoreettiset näkökulmat tuotaisiin vahvemmin mukaan tutkimukseen. Lisäksi useissa puheenvuoroissa läsnä oli vahva huoli siitä, että yhä nopeammin kertyvät aineistot eivät kasaannu hallitsemattomasti varastoihin, vaan ne saataisiin asianmukaisesti luetteloihin ja tietokantoihin, ja sen jälkeen osaksi tutkimusta.

British Society for Post-Medieval Archaeologyn järjestämä session *New Directions in Archaeological Studies 1500–2000* toi hyvin esiin myös keskiajan jälkeisen ajan tutkimuksen kentän laajuuden nykyään. Vaikka sessio oli laajan teemansa ansiosta erittäin hajanainen – aiheet liikkuiivat 1500-luvun kylätontista **Napoleonin** sotien kautta teollisuuskohteiden valaisemiseen nykypäivänä – tarjosi se kiinnostavia näkökulmia ja vertailukohtia myös Suomen kannalta. Etenkin **Eva Svenssonin** tutkimukset maaseudun teollisuustyöläisten asuinpaikalla Ruotsissa ja **Eve Campbellin** esittelemät 1800-luvun Irlannin

maaseudun rakennukset esinelöytöineen olivat erinomainen esimerkki nuorten kohteiden tutkimusten tärkeydestä maaseutuarkeologiassa. Molemmat alueet toimivat hyvänä vertailukohtana myös Suomelle, ja kertovat siitä, että myös täällä nuorten kohteiden arkeologiassa olisi valtava potentiaali.

MERC FORUM

MERC vietti konferenssin yhteydessä juhla-vuotta, sillä ensimmäinen Medieval Europe – konferenssi järjestettiin 25 vuotta sitten Yorkissa. Juhlan kunniaksi MERC Forumin esitelmät liittyivät keskiajan arkeologian menneisyyteen, nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Forumin avasi MERC:in puheenjohtaja **Dries Tys**, joka korosti puheessaan sitä, kuinka huolimatta MERC:in nimessä esiintyvistä painotuksista keskiaikaan ja Eurooppaan, yhteisö kattaa nykyään laajempia alueita sekä ajallisesti että maantieteellisesti, mikä on erittäin positiivista.

Brysselin vapaan yliopiston emeritusprofessori **Frans Verhaeghe** kävi omassa esitelmässään läpi Euroopan keskiajan arkeologian kehitystä etenkin viimeisten 25 vuoden ajalta Medieval Europe – konferenssin ja MERC:in vaiheisiin peilaten. Verhaeghe toi esiin, kuinka ensimmäisen konferenssin taustalla oli halu parantaa tutkijoiden keskinäisiä kontakteja. Maastrichtin sopimus korosti vuonna 1992 Euroopan yhtenäisyyttä, joten aika oli tällöin mitä sopivin myös keskiajan arkeologien yhteistyölle yli rajojen. Verhaeghen esitelmä toi esiin kiinnostavia tietoja konferenssin vaiheista suoraan järjestäjien sisäpiiristä, ja vaikka emeritusprofessori olikin vetäytynyt eläkkeelle jo 12 vuotta sitten, esitti hän myös tuoreita näkemyksiä siitä, mitkä ovat tulevaisuudessa alalle keskeisiä kysymyksiä. Näihin kuuluivat hänen mielestään etenkin kasvavien aineistojen säilytys ja tutkimus

sekä arkeologian ja historian suhde, jonka hän näki valitettavan haasteellisenä.

Keskiajan arkeologian nykytilannetta Euroopassa käsittelevässä esitelmässään professori **Juan Antonio Quiros** Baskimaan yliopistosta. Hän tarkasteli etenkin tutkimuksen alueellisia painotuksia viimeaikaisten julkaisujen kautta. Esitelmästä kävi hyvin ilmi, kuinka vahva asema Iso-Britannialla edelleen on tutkimuksessa, vaikka sitä tehdäänkin nykyään kaikkialla Euroopassa. Tutkimuksen julkaisemisen edistämiseksi Quiros esitti toiveen, että lähitulevaisuudessa perustettaisiin uusi eurooppalainen kausijulkaisu, jossa julkais-taisiin historiallisen ajan arkeologiaa käsitteleviä artikkeleja eri puolilta maanosaa.

Kahden pidemmän esitelmän jälkeen kuusi nuorta tutkijaa esittelivät omat näkemyksensä keskiajan arkeologian tulevaisuudesta. Esitelmät noudattivat konferenssissa suosit-tua Pecha Kucha –kaavaa, jossa kukin puhu-ja sai kuusi minuuttia aikaa näyttää 20 diaa. Formaatti toimi tässä tapauksessa loistavas-ti, kun tarkoituksena oli esitellä lyhyesti yk-sittäisiä näkökulmia ja tuoda ne tehokkaasti esiin. Keskeisiä kysymyksiä tulevaisuudessa

MERC Forum keräsi ilahduttavan suuren osallistujajoukon.

olivat esitelmien perusteella ainakin keskiajan käyttö niin viihteessä kuin identiteettien rakentamisessa sekä toimeksiantoarkeologian myötä kertyvät laajat aineistot, joita ei nykyään ehditä tutkia – tai edes luetteloida – riittävästi. Myös teknologian ja luonnontieteellisten menetelmien kehitys nousi vahvasti esiin, samoin kuin maiden väliset rajat ylittävän yhteistyön tärkeys.

Forumien loppuun oli jätetty kiitettävästi keskusteluaikaa, ja ajankohtaisista kysymyksistä keskeisimmiksi keskustelussa nousivat julkaiseminen ja ajatus keskiajan arkeologian manifestista. Manifesti, jossa esitettäisiin MERC:in tavoitteet ja näkemykset sai laajaa kannatusta yleisöltä, ja myös EAA:n organisaation puolelta todettiin, että manifesti helpottaisi MERC:in ja EAA:n suhteen määrittelyä. Toisaalta esiin nousi myös kysymys siitä, voisiko laaja yhteisö koskaan saavuttaa yhteisiä näkemyksiä. Tästä huolimatta oltiin sitä mieltä, että manifestin suunnittelu olisi hyvää aloitusta.

Julkaisemiseen liittyvistä kysymyksistä keskeiseksi nousi laajemminkin tiedemaailmassa ajankohtainen avoin saavutettavuus. Avoin julkaiseminen sai MERC Forumissa laajaa kannatusta keskeisenä edellytyksenä tiedon leviämiseksi. Silti vain harva käsi nousi, kun kysyttiin, kuinka moni uskoo kaiken tutkimuksen olevan muutaman vuoden päästä avoimesti saatavilla. Syynä tähän vaikuttivat keskustelun perusteella olevan pääasiassa näin laajan avoimuuden toteutuksen haasteet, ei niinkään ihmisten halukkuus.

Myös julkaisukulttuurin alueelliset erot, kuten vaihteleva suhtautuminen kirjoittajien määrään yksittäisissä artikkeleissa, nostettiin keskustelussa esiin. Vaikka niihin ei voitu esittää ratkaisuehdotuksia, todettiin kuitenkin, että myös tällaiset kysymykset tulisi ottaa huomioon jos jatkossa pyritään perustamaan uusi julkaisu Euroopan keskiajan tai historiallisen ajan arkeologialle.

MERC:IN TULEVAISUUS – UUSI SUKUPOLVI JA SUOMALAISVÄRIÄ?

Suomalaisedustus niin MERC Forumissa kuin illan juhlatilaisuudessa jäi tänä vuonna todella niukaksi, mutta toivottavasti kyse oli vain hetkellisestä notkahduksesta. MERC tarjoaa hyvän väylän kuulla ajankohtaisista teemoista historiallisen ajan arkeologian piirissä. Se mahdollistaa myös hyvin verkostoitumisen samoista aihepiireistä kiinnostuneiden kesken muuten laajassa ja väkisin hajanaisesti jäävässä konferenssissa. Olisikin toivottavaa, että tulevaisuudessa myös suomalainen historiallisen ajan tutkimus – ja tutkijat – nousisivat paremmin esiin MERC:in piirissä. Seuraava mahdollisuus tähän tarjoutuu alkusyksystä 2018, kun EAA järjestetään Barcelonassa. Opiskelijoille osallistumiseen on tällöin myös tarjolla uusi mahdollisuus taloudelliseen tukeen, sillä MERC alkaa jatkossa jakaa hakemusten perusteella apurahoja, jotka kattavat osan seminaarin kustannuksista.

Vaikka MERC Forumissa todettiin, että historiallisen ajan arkeologia kiinnostaa laajasti – Forum-sessio päättyi jopa suuren osallistujamäärän vuoksi siirtämään aiottua suurempaan saliin juuri ennen sen alkua – esiintyi useissa puheenvuoroissa silti huoli MERC:in toiminnan jatkuvuudesta. Toivottavasti uudesta sukupolvesta löytyy kuitenkin jatkajia toimintaan myös tulevaisuudessa, sillä Medieval Europe ja MERC ovat toimineet loistavina tiedon välittäjinä ja kontaktien luojina jo 25 vuotta. Toivottavasti aikanaan päästäänkin viettämään vielä toiminnan 50-vuotisjuhlaa – ja entistä suuremmalla joukolla johon kuuluisi myös suomalaisia tutkijoita. ♦

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi

Castella Maris Baltici XIV

KANSAINVÄLISTÄ LINNATUTKIMUSTA JA KAUNIITA LINNAMAISEMIÄ RHEINLAND-PFALTZISSA

Neljästoista itämeren piirin linnatutkijoiden konferenssi, *Castella Maris Baltici*, järjestettiin elokuun lopulla Saksassa **Braubachin** pikkukaupungissa sijaitsevassa Marksburgin linnassa. Konferenssin järjestelyistä huolehti pitkälti *Europäisches burgeninstitut*, jonka päämaja on samaisessa kaupungissa, Philippsburgin linnassa. Teemoja konferenssissa oli tällä kertaa kolme: 1) Linnat Länsi-Euroopan ja Itämeren välisten kulttuuristen, arkitehtoonisten ja taloudellisten vuorovaikutteiden paikkoina 2) Balttian alueen linnojen tuore tutkimus 3) Linnaromantiikka ja linnojen rekonstruointi 1800- ja 1900-luvuilla. Suomesta löytyi tällä kertaa tutkimusta jokaiseen teemaan sopivaksi. Itse lähdin esittelmöimään Raaseporin linnan kansainvälisistä kontakteista historiallisten lähteiden ja arkeologisten löytöjen pohjalta, **Tanja Ratilainen** esitteli Koroisten piispanlinnan arkeologisen analyysin tuoreimpia tuloksia ja **Tarja Knuutinen** toi konferenssiin posterin Suomen linnojen 1800-luvun ja 1900-luvun alun turismista.

Jo junamatka Frankfurtista Braubachiin osoitti, että konferenssi oli Saksaan matkustamisen arvoinen: Reininjoenvarren muuttuessa kumpuilevammaksi maisemaksi, alkoi rinteillä valkoviiniviljelmien ja vehreiden metsien keskellä pilkottaa siellä täällä linnojen torneja – osa parempikuntoisia, juuri res-

tauroidun oloisia ja selkeästi aktiivikäytössä olevia, osa raunioituneemman näköisiä. Vaikka yöunet olivat jääneet vähiin, ei näin mielenkiintoisissa maisemissa malttanut silmiä ummistaa junamatkan ajaksi.

Braubachiin, Marksburgin linnan juurella sijaitsevaan idylliseen pikkukaupunkiin selvittyämme ei tarvinnut kauan kuljeskella, ennen kuin törmäsimme tuttuihin linnatutkijoihin. Jälleennäkeminen oli selvästi kaikille aiemmin CMB-konferenssiin osallistuneille mieleinen ja ilta sujui iloisesti erilaisista kohteista keskustellen – näin ensikertalaiselle oli hienoa huomata, miten lämmin ilmapiiri ko-

Marksburgin linna. Kuvat: E. Terävä.

Näkymä Reinille Stolzenfelsin linnalta.

van luokan linnatutkijoiden keskuudessa valitsi!

Maanantai alkoi kiipeämisellä jyrkkiä polkuja ja portaita pitkin Marksburgin linnalle, jossa aamupäivä vietettiin kuunnellen ensimmäiseen konferenssiteemaan liittyviä esitelmiä. Aihetta käsiteltiin Raaseporin tutkimusten lisäksi monesta eri näkökulmasta linnoitustyyppien, keramiikkalöytöjen, Kujawyn linnojen suolakaupan sekä preussilaisen linnarenessanssin kautta.

Lounaan jälkeen pääsimme tutustumaan **Marksburgin** linnaan **Gerhard Wagnerin**, *The German Castle Associationin* päämiehen, johdolla. Kierros oli erittäin antoisa, kuulimme kattavan selvityksen mm. tuoreimmista tutkimustuloksista, huonetulkinnoista ja restaurointitöistä, näimme 1200-luvulta saakka säilyneitä kattorakennepuita ja vierailimme vaikuttavassa linnan puutarhassa. Eri-tyistä oli myös se, että pääsimme kiipeämään päälinnan ylimpään kerrokseen, jossa vanhat kattorakenteet olivat säilyneet – huolimatta siitä, että sotilaat olivat aikoinaan kuulemma oleskelleet ylimmissä huoneissa ja valmista- neet siellä ruokaa avotulella!

Linnakierroksen jälkeen oli tilaisuus tuttua postereihin ja jatkoimme sessiolla Itämeren piirin linnatutkimuksesta. Esitelmissä oli esillä materiaalsen kulttuu-

rin tutkimusta Itä-Götanmaan ja Tanskan linnoista. Erityisesti tanskalaisten kriittinen lähestymistapa tulkintojen tekemiseen löytöaineistoista oli itselleni ajatuksia herättävää.

Viimeisen esitelmän jälkeen suuntasimme alas kaupunkiin ja kierrokselle **Philippsburgiin** *Europäisches burgeninstitutin* edustajien **Reinhard Friedrichin** ja **Elise Pellerin** johdolla. Saimme historiallisen selvityksen lisäksi tietää paljon linnan restauroinneista ja tutkimuksesta sekä kuulla samalla mitä linnan omistajalla, *Europäisches burgeninstitutilla*, on tulevaisuudessa suunnitelmissa linnan suhteen. Vaikutuksen tutkijajoukkoon teki erityisesti kirjasto, josta löytyi linnakirjallisuutta ympäri Eurooppaa sekä tuhansien suunnitelmapiirrosten arkisto, jonka digitointiprojekti oli parhaillaan käynnissä. Philippsburgissa on mahdollisuus asua tutkijahuoneessa, joten suomalaisporukalla pohdimme, että muutama viikko linnan kirjastossa voisi olla oikein hyvä idea omien tutkimusten edistymisen kannalta...

Tiistaiaamuna nousimme bussiin ja lähdimme ajelemaan Rein-joen vartta, ensin länsirannalle bongailemaan bussin ikkunasta toinen toistaan vaikuttavimpia linnoja. Ensimmäinen pysähdys oli **Stolzenfelsin** linna, josta maisemat alas aurinkoiseen Reininlaak-

soon olivat huikeat. Oppaana linnalla toimi Rheinland-Pfaltzin osavaltion omistamien linnojen hallinnosta vastaava tohtori **Ange-la Kaiser-Lahme**, jonka selvitys linnan historiasta ja restauroinneista oli erinomainen. Linnassa restaurointeja oli ilmeisesti alusta alkaen tehty keskiaikaa kunnioittaen ja dokumentteja tehdyistä töistä on säilynyt melko hyvin, joten kuva vanhimmista linnan vaiheista on siksi tavoitettavissa. Henkilökohtaisesti linnan ”ritarisaliin” koottu ase- ja suojavarustekokoelma oli jotain, mitä olisin voinut tutkailla pidemmänkin aikaa. Stolzenfeltissa linnan ihastuttava puutarha tarjosi mukavan levähdyshetken lähes 30 asteen helteessä, joka meille Suomen kesään tottuneille alkoi tuntua jo aika kovalta.

Bussimatka jatkui Reinin länsiranttaa pitkin **Rheinfelsiin**, joka on pitkälti raunio-linna. Raunoissa saimme kuulla Berliinin teknisen yliopiston professorin, **Christopher Herrmannin** johdatuksen kohteeseen ja pääsimme sen jälkeen itseksemme kiertelemään raunioissa. Raaseporin linnan tutkijalle tuli jollain tavalla ”kotoisa” olo katsellessa mm. panimon jäänteitä, jotka toki ovat isommat ja paremmin säilyneet kuin Raaseporissa, mutta jotain samaa ruohottuneissa rakenteissa silti on. Raaseporiin verrattuna Rheinfels on kuitenkin mielettömän kokoinen kokonaisuus, jonka puolustusvarustukset jatkuivat metsikköön laajalle alueelle.

Iltapäivän ohjelmassa matkalla seuraavalle kohteelle oli pikainen pysähdys kuvaamaan Reinin keskellä sijaitsevaa tullilinnaa **Burg Pfaltzgafensteiniä** ja sen koillispuolella kohoavaa puolustuslinnaa **Gutenfelsia**. Suuret rahtialukset, jotka edelleen kuljettavat tavaraa Reiniä pitkin eivät sentään joudu enää seisahtelemaan niille lukuisille tulleille, jotka keskiajalla pysäyttivät joella seilaavia kauppa-aluksia!

Päivän kolmas kiipeilykohde oli **Rheinsteinin** linna, jossa saimme kuulla itse linnan-

herran, **Marco Hecherin** esittelyn linnasta puutarhan viiniköynnösten alla ja tämän jälkeen vaellella Hecherin perheen kunnostamissa linnan huonetiloissa. Pieni työhuoneeksi sisustettu tornihuone upeine näkymineen Reininlaaksoon olisi kyllä kelvannut tutkijatilaksi itselleni oikein hyvin...

Matka jatkui ylittämällä Rein lautalla sen itärannalle, josta pääsi paremmin ilta-auringossa tähyilemään länsirannan linnoja. Reinin itärannalla sijaitsi päivän viimeinen kohde, **Sterrenbergin** linna, jossa Reinhard Friedrich vuorostaan opasti tutkijajoukkoa. Vaikutuksen teki erityisesti kulmikkaaksi muokatulla kalliolla oleva nelikulmainen torni, joka edusti vanhinta rakennusvaihetta 1100-luvulta. Tornista oli myös hyvät näkymät **Liebensteinin** linnaan viereisen vanhan hallintoalueen rajalla. Etäisyyttä linnoilla oli toisiinsa huomattavan vähän, kiistatilanteessa lienee näiltä linnoilta ollut hyvä häiritä naapuria huutelulla ja pienellä ammuskelulla... Ilta jatkui meidän osaltamme rauhallisesti ilman huutelua ja ammuskelua Sterrenbergin linnan puutarhaterassilla auringonlaskussa saksalaistyyllisellä illallisella - mieleenpainuva päätös mielettömälle ekskursiopäivälle!

CMB:n suomalaisedustus Sterrenbergin linnalla. Elina Terävä, Tarja Knuutinen ja Tanja Ratilainen. Kuva: Tanja Ratilainen.

Seuraavana päivänä jatkoimme sessiolla tuoreen linnatutkimuksen parissa, jossa itseäni kiehtoi erityisesti puolalaisen **Anna Marciniak-Kajzerin** lähetymistapa linnojen ja linnoitusten kaupankäyntiin ja kontakteihin vaakojen ja painojen kautta. Oli myös hienoa päästä kuulemaan Tanjan analyysituloksia Koroisista – mielenkiinnolla odotan tämän tutkimuksen etenemistä Suomessa! Sessiossa päästiin tutustumaan myös Puolassa sijoitsevaan Saksalaisen ritarikunnan Elbingin linnaan ja Novgorodin linnoitukseen. Session päätteeksi Reinhard Friedrich perehdytti meitä Sieburgin keramiikan vaiheisiin, keskittyen erityisesti varhaisempaan, 900-1200-luvun aineistoon. Tämän jälkeen olikin luontevaa suunnata bussilla Reinin vartta pitkin kohti **Sieburgia** ja kaupunginmuseota. Kaupunginmuseolla kaupungin historiasta ja keramiikanvalmistuksesta kertoi museonjohtaja, tohtori **Gundula Caspary**. Oli kieltämättä mahtava nähdä museossa satoja Sieburgissa valmistettuja, suurimmaksi osaksi kokonaisia astioita – samantyyppisiä, joiden pieniä sirpaleita löydämme Pohjois-Euroopan keskiaikaisilta kohteilta, kuten Raaseporista, asti!

Sieburgin jälkeen bussi otti suunnan kohti Sieginlaaksossa sijaitsevaa **Blankenbergin** linnaa, jossa *Europäisches burgeninstitutin* **Jens Friedhoff** kertoi rauniolinnan vaiheista. Erityisesti päälinnan eteläisestä tornista avautuva näkymä Sieginlaaksoon, vieressä sijaitsevaan Blankenbergin kylään, linnan puutarhaan ja linnaa ympäröiviin vesirakennelmiin oli maisemallisesti uskomattoman upea kokonaisuus, jota etenkin maisematutkimukseen orientoitunut Tarja olisi voinut jäädä ihailemaan pidemmäksikin aikaa!

Viimeinen konferenssipäivä alkoi jälleen esitelmäsessiolla, tällä kertaa liittyen linnojen vaiheisiin 1800- ja 1900-luvulla. Tutkijat esittelivät niin puolalaisten, saksalaisten kuin latvialaistenkin linnojen uudempia raken-

nus- ja käyttövaiheita sekä turismia linnoilla, keskittyen aikalaisten suhtautumiseen kohteisiin ja taustalla vaikuttaneisiin ideologioihin rakennus- ja restaurointitoimissa ja esitellen esimerkiksi erilaisia varhaisia kuvalähteitä teemaan liittyen. Vaikuttava päätös sessiolle oli **Claus Sorensenin** esittely siitä, miten Nyborgin linnan uudistamisprojektissa saatu arkeologinen tieto on muuttanut täysin aieman käsityksen linnasta – selvä osoitus siitä, että arkeologialla on huomattavan paljon annettavaa linnatutkimukselle!

Viimeinen ekskursio suuntautui Koblenzista lounaaseen, kohti **Eltzin** linnaa. Linna sijaitsee keskellä ”ei mitään”, Elzbach-joen ja vuorien ympäröimällä pienellä vuorella ja näkymä avautui uskomattoman upeana kävellessä kohti linnaa –ei ihmekään, että kohde on saksan kuvatuin linna ja vierailijoita kohteella on välillä tungokseksi asti. Esilinnassa meidät vastaanotti itse linnan omistaja, kreivi **Karl Graf von und zu Eltz-Kempenic**, jonka suvun hallussa linna on ollut jo 800 vuotta. Huolimatta piirityksistä, joista kertovat Eltziä ympäröivät, täysin raunioituneet piirityslinnat sekä linnan pihalle varastoidut kiviammukset, suku on onnistunut puolustamaan ja pitämään lin-

Eltzin linna.

Ryhmäkuva Eltzin linnan edustalla. Kuva: Elise Peller.

nansa pystyssä läpi kriittistenkin aikojen. Opaskierros linnalleen omistautuneen kreivin johdolla oli aivan uskomaton, eikä ihan joka päivä ole mahdollisuutta nähdä ilmeisesti jopa 1200-luvulta saakka säilynyttä, koristeltua tiililattiaa ja 1400-luvun puusänkyä, jota koristivat sotilaita kuvaavat maalaukset. Linnassa esillä olevista aseista erityisesti varhaisten tuliaseiden nuolimaiset projektiilit kiinnittivät sotilaallisesta kulttuurista kiinnostuneen tutkijan huomion – tällaisiäkään ei ihan jokaisessa linnassa tule vastaan! Eltzissä olisi voinut kiertää useammankin tunnin, mutta tiukan aikataulun vuoksi ryhmämme piti valitettavasti jatkaa matkaa –tosin hetken ehdimme levähtää ja ihmetellä kaikkea näkemäämme, kun kreivi tarjosi meille lasilliset linnan omaa valkoviiniä ennen patikointia takaisin bussille. Viimeinen konferenssipäivä päättyi Marksburgin linnalle, jossa linnan keittiössä (vaikkakin alkuperäinen huonefunktio on tutkijoiden mukaan epäselvä) tarjottiin keskiaikaisessa tunnelmassa juhlava päätösillallinen.

Perjantaina olo oli haikea, takan olivat aivan mahtavat neljä konferenssipäivää ja paluu Suomeen edessä. Tarjan kanssa suuntasimme jo aamulla kohti Frankfurtia ja siellä

arkeologiseen museoon, joka sijaitsi pilvenpiirtäjien keskellä säilyneessä keskiaikaisessa karmeliittaluostarissa. Näyttely oli hyvin rakennettu, sisälsi paljon mielenkiintoisia löytöjä kivilaudelta keskiajalle ja jonkin verran myös hiukan nuorempaa luostarin kaivausten aineistoa. Vaikuttavinta museossa oli kuitenkin itse rakennus, jossa uusi ja vanha puoli upeinen seinämaalauksineen oli onnistuttu melko hyvin sulauttamaan toisiinsa – kannattaa siis ehdottomasti käydä vilkaisemassa museo, jos liikkuu Frankfurtissa!

Castella Maris Baltici XIV oli kaiken kaikkiaan mielettömän hieno konferenssimatka, josta upeiden maisemien ja linnojen lisäksi mieleenpainuvaa oli konferenssin osallistujien kesken vallitseva lämmin ja ystävällinen ilmapiiri ja onnistuneet järjestelyt - kiitos siitä erityisesti Elise Pellerille ja Reinhard Friedrichille. Kokemuksen jälkeen en malta odottaa seuraavaa tapaamista kahden vuoden päästä Etelä-Puolassa... ♦

Elina Terävä
elina.terava@helsinki.fi

Helsingin Yliopisto

Näyttelyarvostelu

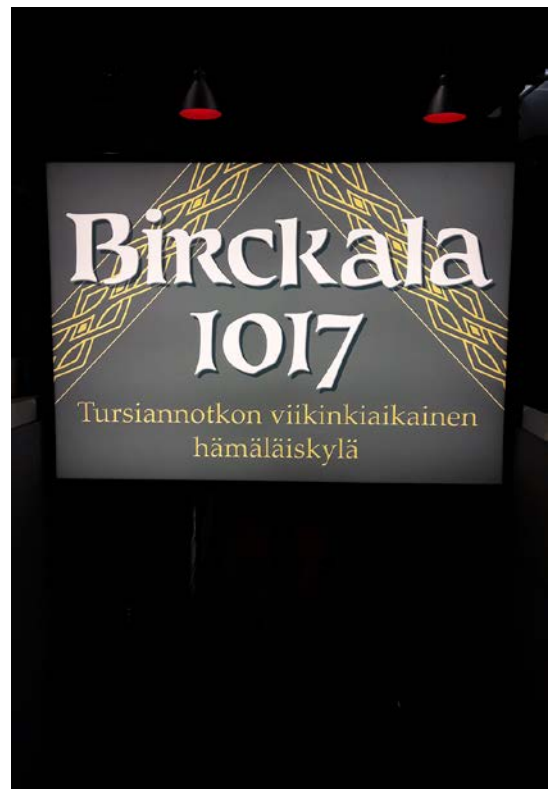
NÄKÖKULMIA PIRKANMAAN RAUTAKAUTEEN

BIRCKALA 1017-NÄYTTELY VAPRIIKISSA (19.8.2018 ASTI).

Suomen itsenäisyyden juhluvuoden kunniaksi monet museot ovat kuluvana vuonna nostaneet esiin viimeiseen sataan vuoteen liittyviä aiheita. Vapriikissa Tampereella ei kuitenkaan ole tyydytty tällaiseen aikaskaalaan, vaan museon uudessa näyttelyssä palataan suoraan tuhannen vuoden taakse: *Birckala 1017* – näyttely esittelee nuoremman rautakauden elämää alueella. Aikakausi ei viime vuosina ole ollut näyttävästi esillä suurimmissa museoissa Suomessa, joten sen nostaminen kokonaisen näyttelyn aiheeksi on erittäin tervetullutta. Kun Vapriikissa on viime vuosina lisäksi nähty useita erittäin hyvin tehtyjä näyttelyitä, olivat odotukset etukäteen korkealla korkealla myös Birckalan suhteen.

Vapriikin uusi näyttely keskittyy Pirkkalan kylään, jossa viime vuosina on kaivettu Suomen oloissa poikkeuksellisen hyvin säilynyttä myöhäisrautakautista Tursiannotkon asuinpaikkaa. Kiitettävän iso osa näyttelyn esineistä onkin peräisin juuri näiltä kaivauksilta, ja lisäksi muualta lähiseudulta talletetut löydöt täydentävät kokonaisuutta. *Birckala 2017* osoittaakin, kuinka monipuolisen näyttelyn maantieteellisesti rajatun alueen aineistosta voi saada aikaan. Tuoreina tärppeinä näyttelyyn on saatu ensimmäistä kertaa esille Nokian Varassaaren kätkölöytö ja Janakkalan miekkamiehen haudan rekonstruktio kuuluisine miekkoineen. On hienoa, että runsaasti

sekä viimeaikaisia kaivaus- että metallinilmäisinlöytöjä on asetettu näytteille Vapriikkiin, sillä ne kertovat samalla aktiivisesta tutkimustoiminnasta jota alueen rautakauden ympärillä on viime vuosina ollut.

Birckala näyttely löytyy Vapriikin pohjakerroksesta, ja sinne kuljetaan hämäää käytävää pitkin. Kuvat: T. Heinonen.

Näyttelyn ulkoasu on luonnonläheinen, ja siihen kuuluvat värikkäät kuvat muinaisen Pirkkalan asukkaista.

Esineitä näyttelyyn on valittu maltilla ja harkitusti, joten ähkyä ei pääse syntymään. Erilaiset esineryhmät pääsevät melko hyvin esille, vaikka pääasiassa näyttely keskittyykin hienompiin esinelöytöihin. Esimerkiksi keramiikkaan tai kaivausten massalöytöihin kuten savitiivisteeseen tai luuaineistoon ei näyttelyssä pääsekään tutustumaan. Olisi hienoa, jos kesällä näyttelyn kanssa samanaikaisesti käynnissä olleita Tursiannotkon kaivauksia tuotaisiin paremmin esiin myös Vapriikissa – tosin aikaisempien vuosien hienossa löydöissä riittää kyllä myös katsottavaa. Etenkin kohteen poikkeuksellisen hieno luuesineaineisto, jonka hienointa osaa edustavat taidokkaasti koristellut lusikat, on onneksi hyvin edustettuna näyttelyssä.

Näyttely etenee löyhästi teemoittain, mikä on toimiva ratkaisu, sillä näin rautakautisen elämän eri puolia ja niihin liittyvää esineistöä voidaan nostaa hyvin esiin eri näkökulmista. Paikoin tosin samoja esineryhmiä on esillä useiden aihepiirien yhteydessä, joten esimerkiksi erilaisia keihäänkärkiä tuntuu löytyvän joka toisesta vitriinistä. Ratkaisu on toki ymmärrettävä temaattisen käsittelyn vuoksi, sillä harvat esineet kuuluvat ainoastaan yhteen aihepiiriin. Parhaimmillaan esineet ovat vitriineissä säilyttäneet kontekstinsa, kuten esimerkiksi Ylöjärven Mikkolan Pahan Miehen haudan esillepanossa, jossa keihäänkärkien ja muiden hautalöytöjen muodostama kokonaisuus avaavat kiinnostavalla tavalla rautakauden uskomusmaailman monipuolisuutta.

Havainnollisuuteen on Birkkala 1017-näyttelyssä panostettu muutenkin laajasti. Näyttelyyn on esimerkiksi rekonstruoitu

rautakautinen rakennus, johon pääsee tutustumaan sisältä. Havainnollisuutta ja vuorovaikutteisuutta lisäävät osaltaan myös esimerkiksi mahdollisuudet kokeilla rautakautisia aseita tai sepän työskentelyä. Pääasiassa rekvisiitta on melko hyvällä maulla toteutettua, mutta paikoin siitä jää hieman muovinen vaikutelma. Yleisilmeeltään näyttelyn ulkoasu toimii kuitenkin erinomaisesti, ja nostaa hyvin esille myös ihmisiä ja eläimiä arkeologisten löytöjen takaa.

Tekniseltä toteutukseltaan näyttely yhdistelee perinteisiä vitriineistä löytyviä tekstejä ja eläimiä sekä ihmisiä esittäviä mallinukkeja kosketusnäyttöihin ja erillisiin laitteisiin, joilla pääsee kuuntelemaan opastusta eri puolilla näyttelyä. Tekniikan toimivuus tuo aina oman haasteensa museoille, mutta Birkkala 1017-näyttelyssä kaikki sujui ainakin testi-

kerralla hyvin. Laajempien tekstiosuuksien sijoittaminen erillisille kosketusnäytöille on sujuva ratkaisu, sillä näin näyttelyn ulkoasua eivät hallinneet pitkät seinätekstit, mutta lisätietoa oli silti tarjolla kätevästi. Pieni ääniopastuslaite kulkee kätevästi mukana näyttelyssä, ja elävöittää sitä tuomalla esiin Pirkkalan kuvitteellisten asukkaiden tarinoita tuhannen vuoden takaa. Ääniopastus on toteutettu hyvin, mutta monin paikoin tekstit ovat niin pitkiä, että useamman temaattisen tarinan kuunteleminen vaatii todellista keskittymistä ja runsaasti aikaa näyttelyn kiertämiseen.

Näyttelyyn liittyy myös julkaisu *Tursiannotko – tutkimuksia hämäläiskylästä viikinkiajalta keskiajalle*, jonka ovat toimittaneet **Kreetta Lesell**, **Marjo Meriluoto** ja **Sami Raninen**. Julkaisuun kootut artikkelit käsittelevät näyttelyssäkin esiin nostettuja erilaisia rautakauteen liittyviä teemoja niin Pirkanmaalla kuin laajemminkin. Teos on hyvin toteutettu, ja tarjoaa kätevästi lisää tietoa näyttelyn aihepiireistä niin arkeologeille kuin laajemmallekin yleisölle.

Birckala 1017-näyttely on kaikkiaan erittäin toimiva kokonaisuus. Näyttelyn ulkoasu ja tekniset ratkaisut toimivat hyvin, ja esillä on riittävästi nähtävää kiinnostuneemmallekin kävijälle, mutta tietoähkyä näyttelyssä ei kuitenkaan pääse syntymään. Esihistoriaa esitteleviä teemanäyttelyitä ei Suomessa ole ollut viime vuosina liikaa, joten *Birckala 1017* on aiheensa puolesta erittäin tervetullut kokonaisuus. Erityisen ilahduttavaa on myös, että näyttely on todella hyvin toteutettu sekä sisältönsä että visuaalisen ilmeensä puolesta. Näyttely on myös esillä Vapriikissa kiitetävän pitkään, aina 19.8.2018 asti. Toivottavasti Vapriikin tarjoama esimerkki innostaisi tulevaisuudessa myös muita museoita vastaaviin arkeologiseen aineistoon perustuviin teema-näyttelyihin. ♦

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi

Näyttelyarvostelu

VIKINGAR I STOCKHOLM

NÅGRA INTRYCK FRÅN BESÖK I UTSTÄLLNINGAR

Under en arkivresa till Stockholm nyligen hade jag möjlighet att besöka olika museer och utställningar med fokus på förhistoria och särskilt vikingatiden. Här presenteras kort några tankar som utställningarna väckte i mig och mina följeslagare, som är mellan 5 och 10 år gamla. Har vi möjligen något att lära med tanke på hur arkeologi presenteras i museer och utställningar?

Utställningen Vikingaliv på Djurgården var formidabel. Utställningen i en av de gamla båthallarna är ett samarbete mellan ett antal museer och institutioner, vilket antagligen gjort det möjligt att lägga stora resurser på planerandet och förverkligandet. Styrgruppen och initiativtagarna samt investerare har tidigare medverkat i skapandet av Junibacken – och det kom till synes i Vikingaliv (mer info på <http://www.vikingaliv.se/om/initiativtagarna-styrelsen/>). På webbsidan hänvisas till det stora internationella intresset för vikingatiden, samt behovet "...att kunna uppleva vikingatiden på ett snabbt, modernt och intressant sätt, fortfarande utifrån en korrekt berättad historia" (Se <http://www.vikingaliv.se/om/>). Är det här en modell (styrelse, vd, marknadsföringsexperten etc. vid sidan av sakkunniga) som kommer att bli mer vanlig inom museibranschen i framtiden? Har det varit fel att sakkunniga (arkeologer, historiker, museologer) varit tvungna att arbeta med allt minskade resurser på olika plan och

egentligen saknat en viss form av business-tänkande som till exempel kommer till synes i projekt och koncept som utställningen Vikingaliv? Möjligen är modellen för hur Vikingaliv skapats något vi måste ta ställning till inom en snar framtid. Kritiskt tänkt är "vikingar" möjligen lättare att sälja en tråkiga "stenåldersmänniskor", och då finns det en fara att historiebilden framställs ensidigt och negativt: en viss epok trummas fram, medan andra (mycket längre) epoker får falla i glöm-

På väg på utställningen Vikingaliv på Djurgården. Vi välkomnas av en runsten på väg in. Foto: E. Ahl-Waris

ska? Eftersom allt är politik, måste man vara medveten om dylikt.

Utställningen Vikingaliv var inte stor, men man hade satsat enormt på mycket intressant och välgjort digital stoff. Både yngre och äldre besökare hänfördes av trälarnas berättelse, hövdingens aspekt etc. Rekonstruktionen av en vikingatida man på basis av skelettfynd gjorde ett så outplånligt intryck att femår-ingen ännu veckor efter besöket ritar skelett och dess rekonstruktioner, hur personen såg ut då han levde. Det var sparsamt med (inlå-nade) föremål, men de som fanns var repre-sentativa och väckte intresse även i en yngre publik. Rekonstruktioner av textilier både i vitriner och digital gjorde intryck. Samarbe-te med barnboksgenren kom även till synes och väckte intresse. Något mer hade kunnat presenteras och levandegöras om nordbornas uppfattningar om världen och gudasagor vid sidan av presentationen av runorna.

Publikvisningen i Vikingaliv var dock kort, endast 15 minuter, och utgjorde endast en introduktion till helheten. Men guiden var kunnig och villig att svara på frågor efteråt. Däremot utgjorde "tåget" (uppenbart en ko-pia av Sagotåget på Junibacken) en välkom-men final på besöket. "Ragnfrids saga" hade en trevlig ramberättelse, där berättaren var husfru. Berättelsen om Haralds vikingatåg var spännande och tablåerna fantastiskt väl-gjorda. Biljetterna till utställningen var i sam-ma prisklass som Junibacken, men väl värda sitt pris trots allt.

Historiska museet har först och främst gratis inträde, så redan det är en orsak att ha vägarna förbi den här moderna klassikern. Utställningen Vikingar har redan flera år på nacken, men det känns inte så då man besöker den. För den invigde är det särskilt lyckat att fokus även lagts på HUR informationen fåtts, hur vikingarna (historie)brukats etc. De yng-re besökarna uppskattade skeletten av både människor och djur och särskilt tankeväckan-

I Historiska museets Arkeotek får man prova på att gräva.

de och rörande var återigen rekonstruktionen av Birkaflickan. Trots att uppläggningsen är tämligen gammaldags med föremål i glasvi-triner lyckas museet ändå förefalla intressant med ljussättning och koncisa texter och för-klaringar varvat med rekonstruktioner och miniatyrmodeller. Ifall det blir för svartvitt och avskalat falnar intresset – men det gäller alltså inte denna utställning i blått med väx-lande ljus och mörker, äkta föremål och re-konstruktioner, ljud och berättelser.

Forttider har redan hunnit bli en klassi-ker och jag tilltalas varje gång av att utställ-ningen är så färggrann – att man inte räds att använda färger och ljussättning. I likhet med Vikingar har man inte skalat bort föremålen i alltför hög grad, utan visar dem också i rik-liga mängder. Det digitala stoffet är återigen intelligent utformat och rekonstruktionerna än en gång rörande. De yngre besökarna var begeistrade över Bäckaskogskvinnans och Hallonflickans stenåldersöden. I Arkeoteket

fick man pröva på att gräva i en ganska stor låda med plastkulor och kopior av föremål. Barnen ”grävde” och gick emellanåt och kontrollerade på panelerna vilka föremål de hittat och hur de äkta föremålen såg ut etc. Möjligen är det dyrt att skapa dylika hands-on-utställningar, men det är just variation av vitrin och hands-on som verkar vara det mest tankeväckande. I Forntider är det också möjligt att vidröra äkta föremål, såsom en båtysa med mera.

Annat att rekommendera? Ifall man rör sig på Djurgården bör man inte missa Nordiska museet eller Vasamuseet, som ju är klassiker. I kulturhistoriskt avseende är ett besök i Nordiska museets Lektuga värdefullt, också då det gäller kulturarvspedagogikens (korta) historia. Lektugan fungerade nämligen som förebild för Finlands nationalmuseums verkstad Vintti, som öppnade för ett decennium sedan. Det var inte oväntat att våra barnbesökare verkade mycket nöjda med besöket i Lektugans gäckande hands-on-utställning. I Vasamuseets nedersta våning väckte skelleten av offren från förlisningen 1628 även många tankar. Här är rekonstruktionerna av deras ansikten även rörande, i likhet med

upplevelsen av den rekonstruerade mannen i Vikingaliv.

Tacksamt var även att både Vikingaliv och Nordiska museet öppnade redan klockan 10, vilket var välkommet för en barnfamilj på vift – jämförelsevis öppnar museerna i Finland ofta först klockan 11. Historiska museet är gratis, vilket är tacksamt för besökare med striktare budget. Med andra ord kan både utställningen Vikingaliv (och övriga museer på Djurgården) samt klassikerna Vikingar och Forntider i Historiska museet rekommenderas varmt för såväl proffsbesökare som yngre intresserade. ♦

Eva Ahl-Waris

Fil.dr, fri forskare, Helsingfors

eva.ahlwaris@gmail.com

REFERENCE:

Vikingaliv, initiativtagarna: <http://www.vikingaliv.se/om/initiativtagarna-styrelsen/>, senast sedd 17.10.2017.

Vikingaliv, om: <http://www.vikingaliv.se/om/>, senast sedd 17.10.2017.

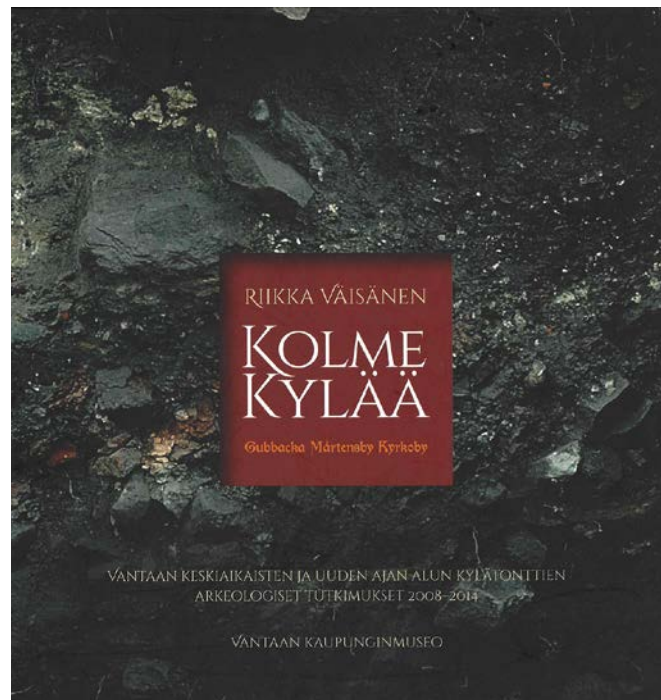
Kirja-arvostelu

VANTAAN KESKIAIKAA – KAIKILLE

Väisänen, Riikka 2016: Kolme kylää – Vantaan keskiaikaisten ja uuden ajan alun kylätonttien arkeologiset tutkimukset 2008–2014. Vantaan kaupunginmuseon julkaisuja nro 33. ISBN 978-952-443-542-0. 244 s.

Kolme kylää Vantaalla: Gubbacka, Mårtensby ja Kyrkoby. Jokaisen maaperällä on Vantaan kaupunginmuseo suorittanut arkeologisia kaivauksia ja niihin on osallistunut **Riikka Väisänen**, joka nyt tuoreessa kirjassaan esittää näiden tutkimusten tuloksia. Gubbackan kylätontin tutkimukset käynnistyivät jo vuonna 2003, kun Museovirasto kaivoi siitä osan Vuosaaren satamaan johtavan tielinjauksen alta. Espoon kaupunginmuseo jatkoi kylätontin tutkimuksia vuonna 2008. Mårtensbyn Lillas ja Kirkonkylän Prästgården valikoituivat puolestaan kaivauskohteiksi **Tapio Salmisen** vuonna 2013 julkaistun teoksen *Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika* taustatutkimusten vuoksi. Ahkeran arkeologisen tutkimuksen lisäksi Vantaan kaupunginmuseota on kiitettävä myös julkaisutoiminnastaan, sillä jo vuonna 2010 julkaistiin teos *Gubbacka – Keskiajan arkea Vantaalla* (kts. arvostelu Knuutinen SKAS 2/2010) ja vuonna 2012 *Padise ja Vantaa – Keskiajan silta Padisen ja Vantaan välillä* (kts. Knuutinen SKAS 3/2014). Nyt käsillä oleva teos esittelee kaikkien kolmen kylän arkeologista tutkimusta yhdessä ja entistä tarkemmin.

Kirjan alkupuoli keskittyy Helsingin pitäjään ja kolmen kylän keskiaikaiseen kontekstiin. Lukija perehdytetään kylistä olemassa olevaan historialliseen aineistoon, karttamateriaaliin sekä nimistöön. Omasa kappaleessaan käsitellään keskiaikaisen asuinrakennuksen eli savutuvan rakenneelementtejä ja lämmitystapoja perinnerakentamisen ja arkeologisen aineiston pohjalta. Näiden johdattelevien esitysten jälkeen on lukijan helpompi seuraavaksi syventyä kunkin kylän arkeologisten tutkimusten tuloksiin. Väisänen esittää arkeologisen ai-

neiston hyvin yksityiskohtaisesti, mutta samalla sopivan jouhevasti niin että arkeologiaan perehtymättömänkin on helppo seurata kerronnan kulkua. Sanallista kuvausta on havainnollistettu valokuvin sekä kaivausalueilta paljastuneita rakenteita visualisovien karttojen avulla. Tekstissä rakenteet on yksilöity arkeologisessa dokumentoinnissa käytettyjen rakennenumeroiden avulla, mikä perusteella rakenteet on helppo paikallistaa myös karttapiirroksista. Kenttätutkimusta esittelevä osio päättyy mukavaan kylien asukkaiden elinkeinosta kertovaan kappaleeseen. Makrofossiilitutkimuksen ja osteologisen analyysin pohjalta tiedetään mitä kylissä on viljelty tai kerätty, mitä eläimiä hoidettu tai metsästetty, miten paljon kalastettu. Talonpojat täydensivät elinkeinojaan kaupankäynnin avulla ja lyhyt katsaus talonpoikaispurjehdukseen toimii sopivana siltana kirjan seuraavaan osaan, joka on teoksen ehdoton ”sydän ja pihvi”. 64-sivuisessa kaivauslöytöjen esittelyssä eri löytöryhmät käsitellään omina kokonaisuuksinaan lukuisilla kuvilla ja havainnepiirroksilla höystettynä. Luvun perusteella saa erittäin hyvän käsityksen keskiajan ja uuden ajan alun kylien esineellisestä kulttuurista ja siitä millainen ero tavallisen talonpoikaiskylän tarvekaluilla ja Helsingan pitäjän kirkkoherran ylellisten tuontiesineiden

välillä on. Korkealaatuiset esinekuvat on taitettu kirjaan edustavasti suuressa koossa, mutta esinetutkijaa voi hieman harmittaa mittakaavojen puute. Löytökappaleen päättää mielenkiintoinen arkimagiaa ja rakennuskätköjä esittelevä osio, jossa kerrotaan muun muassa Mårtensbystä löydetystä ukonvaajoista eli kivikautisista esineistä, joiden uskottiin syntyneen salamaniskusta ja suojelevan omistajaansa tulelta. Koko kirjan päättää hyvin selkeä kokoava esitys tutkimusten tuloksista, kolmen vantaanlaisen kylän historiasta.

Riikka Väisäsen kirjoittama teos *Kolme kylää – Vantaan keskiaikaisten ja uuden ajan alun kylätonttien arkeologiset tutkimukset 2008–2014* on erinomainen arkeologisen tutkimuksen esitys. Se on kirjoitettu huolellaan siten, että se palvelee kaikkia arkeologiasta ja historiasta kiinnostuneita lukijoita. Kirjan huoliteltu ulkoasu on **Mikael Nyholmin** vankkaa käsialaa ja antaa Väisäsen arvokkaalle työlle arvoisensa raamit. Vantaan kaupunginmuseon uusi julkaisu jatkaa ansioitunutta sarjaa ja jättää lukijan odottamaan sille jatkoa. ♦

Maija Holappa
maija.holappa@gmail.com

GEORG HAGGRÉN

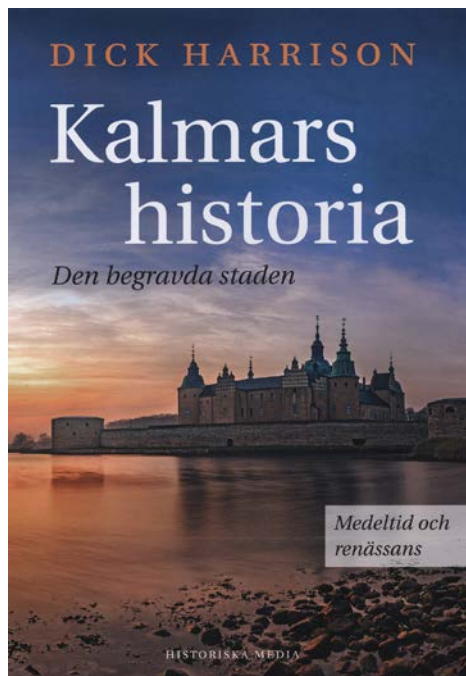
Kirja-arvostelu

TUORE TEOS KESKIAJAN JA RENESSANSSIN KALMARISTA

Dick Harrison: Kalmars historia. Den begravda staden. Medeltid och renässans. Historiska media. Lund 217. 330 s.

Dick Harrison on Ruotsin tunnetuimpia ja tuotteliaimpia historiantutkijoita. Hänen ansiokseen voidaan todeta, että kirjallisten lähteiden ohella hän käyttää ja tulkitsee myös arkeologista aineistoa ja tutkimusta. Vuonna 2012 hän julkaisi keskiaikaisen Söderköpin gin historian ja nyt on vuorossa keskiaikainen Kalmar.

Kalmar perustettiin luultavasti 1100-luvulla, mutta asian varmistamiseksi tarvitaan vielä lisää arkeologista tutkimusta. Vanhimmat kirjalliset maininnat Kalmarista ovat vasta 1200-luvulta, ja varsinaiseen kukoistukseen kaupunki nousi saman vuosisadan lopulla sekä 1300-luvulla. Kalmarista kehittyi Ruotsin itärannikon eteläisin kaupunki ja Smoolannin portti merelle. Kaupunki sijaitsi Kalmarin salmen rannalla eli Ruotsin ja eteläisen Itämeren hansakaupungit yhdistäneen laivareitin varrella. Erityisen merkittävä kaupunki oli Kalmarin unionin vuosina, jolloin sekä ruotsalaisten että tanskalaisten kannalta helposti saavutettavassa paikassa järjestettiin toistuvasti tärkeitä kokouksia ja tapaamisia.

Vain muutamia kymmeniä kilometrejä Kalmarista etelään alkoi keskiajalla Tanskaan kuulunut Blekinge. Siitä johtuen Kalmar oli Viipurin kaltainen rajakaupunki, jossa elettiin alituisen sodan uhan varjossa. Konkreettisesti tästä ovat todisteena kaupunginmuurit tai pikemminkin niiden maanalle jääneet rauniot – sekä Kalmarissa että Viipurissa.

Keskiaikainen Kalmar oli kaupunki linnan varjossa – tai valossa. Aivan kaupungin vieressä sijaitsevalle saarelle rakennettiin jo 1100-luvulla muurattu puolustustorni. Sitä laajennettiin pian ja Kalmarin linnasta tuli keskiajan tärkeimpiä ja vahvimmin varustettuja kruununlinnoja koko Ruotsissa. Harrison tarjoaa aiemmin suuren yleisön tavoittamattomissa olleita tuloksia muun muassa **Magnus Stibéuksen** linnaa koskevista ajoituksista ja muista tutkimuksista. Linna tarjosi suojaa ja houkutteli kauppiaita. Samalla linna oli monesti vihollisen hyökkäyskohteena, ja rauhanaikoinakin linnan ylläpito ja jatkuva rakentaminen saattoivat koitua melkoiseksi rasitteeksi ympäristönsä väestölle.

Kalmarin runsaan kilometrin pituinen kaupunginmuuri oli käytännössä linnan ulkovarustus mantereen suuntaan. Keskiajan kuluessa linnaa piirrettiin moneen otteeseen. Samalla kaupunki joutui aina sotatoimialueeksi. Ruotsin ja Tanskan välisessä niin sanotussa Kalmarin sodassa vuonna 1612 tanskalaiset valtasivat kaupungin ja lopulta myös linnan.

Vanha kaupunki ei koskaan toipunut Kalmarin sodassa kokemastaan iskusta. Monet rakennukset olivat tuhoutuneet tai vaurioituneet. Kruunu piti kaupungin tarjoamaa suojaa uhkana linnalle, mikä hidasti sodan tuhojen korjaamista. Kalmarissa aloitettiin jälleenrakennus, mutta se eteni hitaasti, ja vuonna 1647 koko kaupunki päätettiin siirtää uudelle paikalle eli Kvarnholmenin saarelle. Siellä se ei enää voinut tarjota tukikohtaa linnan mahdollisille piirittäjille. Samoihin aikoihin 1600-luvun alkupuolella Ruotsin valtakunnassa siirrettiin monia muitakin kaupunkeja uuteen paikkaan, esimerkiksi Helsinki Vantaanjoen suulta Vironniemelle. Nykyisin vanhan Kalmarin aluetta peittää 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa syntynyt vihreä esikaupunkialue.

Helsingin Vanhankaupungin tapaan keskiaikainen Kalmar autioitui 1600-luvun puolivälissä käytännössä kokonaan. Porvarit siirsivät puiset tupansa uuteen kaupunkiin. Kirkot mukaan lukien kivirakennukset purettiin, jotta ne eivät enää tarjoaisi suojaa linnaa uhkaaville vihollisille. Uuden Kalmarin arkeologisesta tutkimuksesta on äskettäin julkaistu kokoomateos, jonka arvostelu löytyy SKASin numerosta 3/16.

Kaupungin siirtämisen ansiosta vanha Kalmar tarjoaa poikkeuksellisia mahdollisuuksia arkeologiselle tutkimukselle. Asemakaava on täysin kadonnut eikä raunioita ei juuri ole näkyvissä, mutta kevyen rakentamisen ansioista niitä on säilynyt paljon maan alla. Arkeologi **Stefan Larssonin** johtama

projekti on viime vuosina saanut mahdollisuuden tutkia vanhaa kaupunkialuetta ja erityisesti entisen torin ympäristöä. Projekti on loppusuoralla ja tuloksia on ollut Harrisonin käytettävissä. Tämä nostaa teoksen käyttöarvoa arkeologien käsissä.

Keskiaikaisesta Kalmarista puhuttaessa on syytä nostaa esiin vanhan satama-alueen eli Slottsfrjärdenin ruoppaus ja työllisyystöinä tehdyt kaivaukset 1930-luvulla. Ruotsalaisen keramiikan tutkimuksen grand old lady **Dagmar Selling** julkaisi osan tuloksista jo *Kalmar stads historia* -sarjan ensimmäisessä osassa (1979). Slottsfrjärdenin kaivaus on tunnettu erityisesti suurimmasta Ruotsissa talletetusta keskiaikaisesta keramiikka-aineistostaan. Tuo kokonaisuus on ainutlaatuinen. Sen sijaan **Visa Immosen** Fornvännen-aikakauskirjassa vuonna 2013 julkaiseman ja osittain erääseen Slottsfrjärdenin löytöön perustuvan artikkelin keskiaikaisesta suolakosta Harrison sivuuttaa kokonaan.

Paljolti Sellingin tutkimuksiin perustuen Harrison esittelee Kalmarin myöhäiskeskiaikaista kaupunkirakennetta ja kaupungin asukkaita. Kalmar kuuluu harvoihin ruotsalaisiin kaupunkeihin, joista on raastuvan pöytäkirjoja ja kirjekopioita sisältäviä muistiinpanoja (ru. tänkeböcker). Ne tarjoavat tietoa niin kaupunkilaisten arjesta kuin rikoksista ja tonttikaupoista.

Kirja on sujuvasti kirjoitettu ja monipuolisesti kuvitettu. Sitä voi suositella kaikille keskiaikaisista kaupungeista ja Skandinavian keskiajasta kiinnostuneille. Suomalaisittain Kalmar tarjoaa hyvän vertailukohdan esimerkiksi Turulle ja Viipurille, miksei myös Helsingin Vanhallekaupungille.♦

Georg Haggrén
FT, historiallisen arkeologian dosentti
Helsingin yliopisto
georg.haggren@helsinki.fi

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURAN VUOSITTAINEN SYYSSEMINAARI

Perjantaina 1.12.2017 kello 10–16 Hämeen linnan luentosalissa

Suosituksen seminaarin teemana on tänä vuonna Kuolema. Aihetta käsitellään tuoreista näkökulmista muun muassa osteologian, taidehistorian ja luonnontieteellisten menetelmien kautta. Lisäksi kuullaan tietenkin viime vuosien hautakaivauksista.

Seminaarin puhujia ovat tänä vuonna Anne-Mari Liira, Maija Helamaa, Ulla Moilanen, Heli Etu-Sihvola, Katri Vuola, Tiina Väre ja Ville Hakamäki. Tarkempi ohjelma julkaistaan myöhemmin seuran sähköpostilistalla, nettisivuilla ja Facebook-sivuilla.

Osallistumismaksu ja ilmoittautuminen

Seminaarin osallistumismaksu on 30 euroa, opiskelijoilta 25 euroa (sisältää runsaan lounaan ja iltapäiväkahvin tai -teen). Osallistumismaksu laskutetaan ilmoittautuneilta ennen seminaaria. Ilmoittautumiset seminaariin torstaihin 16.11. mennessä sihteerille Siiri Tuome-
nojalle, sihteerit@skas.fi. Ilmoittautumisen yhteydessä kerro myös mahdollisesta ruokavali-
iostasi tai allergioista, jotka on huomioitava lounaassa.

Seminaari on avoin kaikille aiheesta kiinnostuneille.

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURAN SYYSKOKOUS

Syyseminaarin yhteydessä, perjantaina 1.12.2017, järjestetään seuran syyskokous. Kokous pi-
detään lounastauon aikana ja siihen ovat tervetulleita osallistumaan kaikki seuran jäsenet.

Syyskokouksessa käsitellään seuraavat asiat:

1. Määrätään jäsenmaksujen suuruus seuraavaksi vuodeksi.
2. Vahvistetaan seuraavan vuoden toimintasuunnitelma ja talousarvio.
3. Valitaan hallituksen puheenjohtaja sekä hallituksen erovuorossa olevien jäsenten tilalle uudet jäsenet.
4. Valitaan seuraavan toimikauden tilejä tarkastamaan kaksi varsinaista toiminnantarkastajaa ja heille varahenkilöt.
5. Käsitellään muut kokoukselle tehdyt esitykset, jotka tulee jättää kirjallisina yhdistyksen hallitukselle kolme viikkoa ennen kokouspäivää.

Tervetuloa!

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS, c/o Arkeologia, 20014 Turun yliopisto.) tai sähköpostilla seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla).

Jäsenmaksu vuonna 2017 on 24 € vuodessa, opiskelijoilta 18 € ja perheiltä 34 €. Erikseen tilattuna lehden vuosikerta on 22 €.

Osoitteenmuutoksista pyydetään ilmoittamaan seuran sihteerille (yhteystiedot alla).

Seuran kotisivut ovat osoitteessa: www.skas.fi

Puheenjohtaja:

Dos. Janne Harjula
Puh. 050-5233837
puheenjohtaja@skas.fi

Sihteeri:

Siiri Tuomenoja
Puh. 040-5828845
sihteeri@skas.fi

Varapuheenjohtaja:

Visa Immonen
visa.immonen@gmail.com

Taloudenhoitaja:

Janne Haarala
Puh. 050-3288331
taloudenhoitaja@skas.fi

Sähköpostia hallitukselle voi lähettää osoitteeseen skas-hallitus@lists.utu.fi

ISSN 1445-0334

PAINOSALAMA OY 2017